

Kül-Világ

A NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK FOLYÓIRATA

VI. évfolyam

2009/2.

www.kul-vilag.hu

TARTALOMJEGYZÉK:

TANULMÁNYOK

Horváth András:

Az al-Huthi lázadás Észak-Jemenben

1

Csaplár Zita:

Az olajozottan működő rendszer hátulütői:

Japán fiatal munkanélküliek

20

Besenyő János:

A Nyugat-Szaharai konfliktus – az önállósodási küzdelem kezdete,
a Nemzetközi Bíróság döntése és a „Zöld Menet”

37

KÖNYVISMERTETÉS

Kajtár Gábor: Neokonzervativizmus 1.0 versus 2.0

avagy ugyanaz „újrátöltve”?

Békés Márton: Amerikai neokonzervativizmus – Egy kisiklott ellenforradalom

58

Impresszum

64

Horváth András:

Az al-Huthi lázadás Észak-Jemenben

A tanulmány fő célkitűzése a 2004-ben kitört észak-jemeni al-Huthi lázadás elemzése, s ezáltal a legfontosabbnak vélt kérdések megválaszolása: Miért tört ki a felkelés? Kik a lázadók és mi a céljuk? Mindeddig miért volt képtelen a kormány véget vetni a lázadásnak? Vajon Szaúd-Arábia és Irán, a két versengő regionális hatalom, érintett a konfliktus elhúzódásában?

Az esszé első része a lázadás kulturális hátterének megvilágítását tűzi ki célul, s összegzi azt a releváns tudásanyagot, amely elengedhetetlen a lázadás elemzéséhez, ilyen például a törzsi rendszer, vagy a szektariánus sokszínűség. Ugyancsak fontos a modern Jemeni Köztársaság megalakulásának történetét áttekinteni, hiszen ez a folyamat egy több, mint ezer éves hatalmi berendezkedés radikális átalakulásához vezetett, s így komoly hatást gyakorolt a lázadókra. Az esszé első, leíró jellegű része a lázadás 2008-ig tartó eseményeinek és szereplőinek bemutatásával zárul.

A tanulmány második része az addig ismerttetett hátteret felhasználva elemzi a lázadást, s azt statikus és dinamikus jellemzőire lebontva vizsgálja. A lázadás statikus tényezői: a felkelés földrajza, a könnyűfegyverek elterjedtsége és a külső támogatók szerepe, míg dinamikus változói: a konfliktus növekvő intenzitása, a változó harcmodor, illetve a szimpatizánsok táguló köre. Ezután a tanulmány a lázadás kitörésének okait próbálja feltárni, melyhez a törésvonal-elméletek nyújtanak elméleti alapot. A szektariánus (zaydita-vahhábita) és egyéb világi, társadalmi törésvonalak (pl. sayyid-nem sayyid) vizsgálata során kirajzolódik, hogy ezek szinergiája vezetett az ellentétek elmélyüléséhez, ami termékeny talajt képzett egy fegyveres konfliktus kitöréséhez.

Bevezetés

2004 nyarán fegyveres összecsapások jelentették a kezdetét a névleg 2008 júliusáig zajló konfliktusnak a jemeni kormány és a radikális *zaydí* vallási vezető, Huszein al-Huthi sejk fegyveres támogatói között Északnyugat-Jemenben. A Szaada kormányzásban központosuló, retorikájában Nyugat-ellenes lázadásnak nem volt kapcsolata a szunnita al-Káidával, sőt, a

* Horváth András párhuzamosan folytat tanulmányokat a Budapesti Corvinus Egyetem nemzetközi kapcsolatok szakán, illetve az Eötvös Loránd Tudományegyetem keleti nyelvek és kultúrák szak arab főszerkesztésén. Kutatási témája Arábia és Irán modern kori története, különös tekintettel a nem állami szereplőkhöz kapcsolódó

felkelők egyik legfőbb célja feltartóztani a „terjeszkedő” vahhábita (illetve a Jemenben elterjedt megnevezés szerint szaláfista) mozgalmat. Az al-Huthi vezette lázadás kapcsán Ali Abdallah Szaleh elnök a számos, „államon belüli” konfliktussal terhelt modern jemeni történelem egyik legkomolyabb kihívásával nézett szembe. Az elterjedt vélekedés szerint a lázadás célja a köztársasági rendszer megbuktatása és az 1962 előtti zaydi imamátus visszaállítása volt.

Az államon belüli feszültségek és a konfliktust kiváltó okok feltárása mellett az esszében külön figyelem hárul a külső támogatókra. Amennyiben igazak a vádak, a lázadás külső támogatói Szaúd-Arábia és Irán voltak. Az ő tevékenységük a regionális (és globális) hatalmi viszonyokba beágyazottan értelmezhető, és az al-Huthi lázadás sajátos újabb példát szolgáltat a köztük lévő közismert versengés alátámasztására.

A tanulmány első része leíró jellegű. Összegzi azt a – magyar nyelven nehezen hozzáférhető – releváns tudásanyagot, amely elengedhetetlen a lázadás elemzéséhez. Az egyes alfejezeteken keresztül bemutatom a jemeni „valóság” megértését szükséges szociokulturális környezetet és a modern jemeni politikai történelem fontosabb fordulópontjait (beleértve az al-Huthi lázadást is). A második rész a tényleges elemzés helye, melynek legfőbb célja meghatározni, hogy a jemeni kormány miért nem tudta hosszú éveken át feltartóztatni a forradalmi mozgalmat, hogy mi volt a lázadás kitörésének az oka és mi volt a lázadók célja.

Az átírásokkal kapcsolatban előljáróban megjegyezném, hogy személyneveknél és a többi arab szó esetében csak akkor alkalmazom a nemzetközileg érvényes tudományos átírást egy ésszerűen egyszerűsített változatát, ha annak nem terjedt el a magyarban meghonosodott változata.

Jemen társadalmi és kulturális háttere és az al-Huthi lázadás

Gazdasági elmaradottság és társadalmi egyenlőtlenség

Jemen nem csak regionális, hanem világméretű összehasonlításban is rendkívül szegény országnak számít.¹ A gazdaság mégis stabil növekedést mutat, amely a mutatók szerint 2000 és 2007 között évente átlagosan 3-4 százalék között mozgott. Az ország nem tagja az OPEC-nek, de mint olajexportőr ország, bevételei túlnyomóan – közel 75%-ban – a szénhidrogén

konfliktusokra. A szerző jelenleg a Magyar Ösztöndíj Bizottság ösztöndíjasaként arab nyelvi képzésben vesz részt Kuvaitban.

¹ Az Egyesült Nemzetek Fejlesztési Programja (UNDP) által 2004-ben számított Human Poverty Index 38 pont, ami alapján Jemen a 82. helyet foglalja el a 108 fejlődő ország közül. A 2005-ös Human Development Index 0.508-as értéket vette fel a 0 és 1 közötti intervallumon, ami alapján az ország a 153. helyen áll a 177 vizsgált ország között. UNDP: *Human Development Report 2007/2008*. Country Fact Sheets: Yemen. 2008. http://hdrstats.undp.org/countries/country_fact_sheets/cty_fs_YEM.html, internetről letöltve: 2008.05.23.

nyersanyagok kitermelésének függvénye. A nyersanyagoktól való túlzott exportfüggőség igen riasztó képet fest a jövőbeni gazdasági teljesítményről, hiszen az előrejelzések szerint Jemen szénhidrogénkincse kiapadóban van.² Az ország 2006-ban ezért indított el egy gazdasági reformprogramot, azzal a céllal, hogy támogassa a gazdaságnak a nem az olajhoz kötődő szektorait, s ezáltal próbálja meg diverzifikálni bevételeit és élénkíteni a külföldi befektetéseket.³ A munkanélküliségi ráta meghaladja a 30%-ot,⁴ s a gazdasági nehézségeket tetézi, hogy Jemen lakosságának több mint 70%-a fogyaszt rendszeresen *qat*ot, egy tudatmódosító hatású drogot tartalmazó növényt. A *qat* fogyasztása csökkenti az aktív lakosság produktivitását, sőt a növény termesztése fokozott vízhasználatot igényel, így a növekvő kereslet hatására radikálisan csökken az ország amúgy is csekély édesvíztartaléka.⁵

A társadalom életkorbeli megoszlása – számos másik fejlődő orszáéhoz hasonlóan – nem kiegyensúlyozott, ennek megfelelően Jemen jelenleg 23 millió lakosának⁶ közel 50%-a 15 éven aluli. Ugyanakkor, bár a népesség igen erőteljes és folyamatos növekedése aligha áll meg a közeljövőben, mértéke várhatóan mérséklődik valamelyest.⁷ A jemeniek közel fele írástudatlan és e tekintetben is kiemelkedő a nemek közötti különbség. Míg a férfiak közel 70%-a tud írni és olvasni, ez a mutató a nőknél csupán 25-30%. Ilyen nagy mértékű eltérés a Közel-Kelet egyik országában sincs.⁸ A modern kori urbanizáció egyelőre elkerülte az országot, vagyis Jemen határozottan falusi, agrárius társadalom, ahol a lakosság csak kevesebb, mint 30%-a él

² A Világbank becslése szerint, amennyiben valóban nem találnak meghatározó nagyságú új lelőhelyeket, Jemen tartalékai – amiből közel 80% az egykori Dél-Jemenben van – 2012-re jelentéktelenné válnak. A tartalékok teljes kimerülése előtt, azonban, jelentősen csökken majd az olajexport mértéke, ami már 2010-re közel megfeleződik. Philips Sarah: „Foreboding About the Future in Yemen.” *Middle East Report Online*, 2006.04.03. <http://www.merip.org/mero/mero040306.html>, internetről letöltve: 2008.05.30.

³ Miután 2006-ban a jemeni kormány az ENSZ-hez fordult segítségért, hogy teljesítse a 2015-re kitűzött Millennium Fejlesztése Célokat, kidolgoztak egy nemzeti fejlesztési stratégiát, ami konkrét célokat és eszközöket határoz meg olyan kiemelt területeken, mint a gazdasági növekedés, a tiszta ivóvízhez való hozzáférés, vagy a lányok oktatása. A program hatására nemzetközi adományozók (főként az Öböl Menti Együttműködési Tanács országai) 4,7 milliárd dollárt biztosítottak a 2007 és 2010 közötti fejlesztési projektek finanszírozására, s ez az összeg a kormány becsült külső pénzügyi igényeinek több, mint 85%-át teszi ki. Jemen ugyancsak a fejlesztési programját helyezi előtérbe az Öböl Menti Együttműködési Tanáccsal való csatlakozási tárgyalásokon. Jelenleg az ország egyik legnagyobb kereskedelmi partnere Kína. CIA: „Yemen”. *The World Factbook*, UNDP: *Annual Report 2007*. 2007, 8-9. o.; Jeremy M. Sharp - Alfred B. Prados: Yemen: „Current Conditions and U.S. Relations.” *CRS Report for Congress*, (2007), 7. o.

⁴ A 2003-as becsült munkanélküliségi ráta 35% volt. Uo.

⁵ Sharp - Prados: i. m. 3. o.

⁶ A 2008. júliusi becslés szerint 23,013,376. CIA: „Yemen”.

⁷ 2000-ben a lakosság 48,3%-a volt 15 éven aluli és 2020-ra, az előrejelzések szerint, 41,8% lesz a 15 éven aluliak aránya. Mind a termékenységi ráta, mind a nettó újratermelődési ráta a legmagasabbak a Közel-Keleten. Dominique Tabutin - Bruno Schoumaker: „The Demography of the Arab World and the Middle East from the 1950s to the 2000s. A Survey of Changes and Statistical Assessment.” *Population*, Vol. 60. No. 5/6. (2005) 598., 604. o.

⁸ CIA: „Yemen”; Tabutin - Schoumaker: i. m. 606. o.

városokban.⁹ Mindezek mellett az országot gyakran a fegyverek elterjedtsége miatt említik, mivel elméletileg minden egyes háztartásra jut egy lőfegyver.¹⁰

Törzsek Észak-Jemenben

A törzsiség által meghatározott társadalmi rendszer már az iszlám térhódítását megelőzően is meghatározó volt az arab társadalmakban. A törzsi struktúra Jemenben azonban a mai napig alapvető és egyedülállóan stabil¹¹ jellemzője az ország társadalmának. Ezáltal nagy szerepet játszott még a mindenkori jemeni társadalmi és belpolitikai folyamatok alakulásában is.¹² Észak-Jemenben a központi kormány befolyása jellemzően csekély és – sokszor annak helyettesítőjeként – erőteljesen jelentkezik a törzsiség intézménye. A törzsek nagysága igen eltérő. Jellemzően körülbelül 20-30 ezer tagot számlálnak és legtöbbször a Bakil-, vagy a Hashid-törzsszövetséghez tartozik. Előbbihez tizennégy, utóbbihoz körülbelül hét törzs tartozik.¹³

Az egyes törzsszövetségekhöz tartozó törzsek nem alkotnak összefüggő földrajzi egységet, és nem vándorolnak.¹⁴ Dresch szerint a törzsi rendszerre jellemző, hogy teljesen szétbomlik a részegységeire és a mindennapokban atomizált jelleget ölt. A törzsek az Észak-Jemenben elterülő hegyvidéki területen főként földművelésből – gabona, gyümölcs és a qat termesztéséből – biztosítják a megélhetésüket. Léteznek a törzseknek egy másik, igen fontos jellegzetességük: a „sharaf”¹⁵ intézménye. Kollektív „sharaf” kinyilvánításakor a törzstagok egységesen lépnek fel, hogy megvédjék a közösséget a külső fenyegetéstől.¹⁶

Az elterjedt vélekedéssel szemben a sejk címet a legkülönfélébb rangú és befolyású férfiak viselhetik, így nem meglepő, hogy gyakorisága a törzsi hierarchia legalacsonyabb szintjén a legnagyobb.¹⁷ Ugyanakkor a „legfőbb sejk” intézménye is megfigyelhető, különösen a

⁹ 2003-as adat. Tabutin - Schoumaker: i. m. 606. o.

¹⁰ Amikor nincsen náluk lőfegyver, a legtöbb jemeni férfi – főként aki erősebben kötődik a törzshöz – egyfajta tört (a hagyományos jambiyyát) hord a derekszíjon, ami az egyén törzsi és társadalmi hierarchiájában betöltött státuszát hivatott jelezni. Encyclopædia Britannica Online: „Yemen.” <http://www.search.eb.com/eb/article-45275>, és <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/652831/Yemen/45255/People#ref=ref484774>, internetről letöltve: 2008.04.16.

¹¹ Csupán néhány törzs jelent meg, vagy tűnt el a 10. század óta. Ezt azért is tudjuk kellő biztonsággal állítani, mert a törzsi változások igen jól dokumentáltak Észak-Jemenben. Dresch, Paul: „The Position of Shayks among the Northern Tribes of Yemen.” *Man, New Series*, Vol. 19. No. 1. (1984) 33., 35. o.

¹² Hassan Al-Haifi: „The return of Sheikh Abdallah.” *Yemen Times*, No. 791. (2004).

¹³ A törzsszövetségeket szokás egyszerűen törzseknek is nevezni. A harmadik – és legnagyobb, ugyanakkor a legrosszabbul szervezett – törzsszövetség a Madhhij. Ez a törzs főként Dél-Jemenben van jelen és láthatólag nem konfrontálódik a központi hatalommal. Dresch: i. m. 32-33. o., Al-Haifi: i. m.

¹⁴ A Hashid törzs például három elkülöníthető földrajzi egységbe tömörül, ahol négy, kettő és egy törzs él. Dresch: i. m. 35. o.

¹⁵ Szó szerinti jelentése becsület, erény.

¹⁶ Dresch: i. m. 35-36. o.; A sharaf gyakori megnyilvánulása a vérbosszú. Encyclopædia Britannica Online: „Yemen.”

¹⁷ Fontos megjegyezni, hogy a sejk általánosságban egy tiszteletbeli cím, s nem lehet belőle a politikai autoritás mértékére következtetni. Ez alapján lehet sejk a falu vezetője, vagy más, jellemzően bírói hatalommal felruházott személy, aki sejkcsaládból származik. Számuk több száz főre tehető az egyes törzsekben. Dresch: i. m. 36. o.

Hashid törzseknél, ahol ezt a címet, legalább a 18. századtól kezdve, az al-Ahmar család tagjai viselik.¹⁸ Az al-Ahmarok befolyása viszont igen széleskörű, s így nem csak a Hashid törzsszövetségre, hanem egyes Bakil törzsekre is kiterjed.¹⁹ Utóbbiak azonban soha sem voltak ilyen jól szervezettek. Még ha létezett is esetükben legfőbb sejk, az soha sem tudott olyan nagy befolyásra szert tenni a törzsszövetségben, mint az al-Ahmar család sejkjei a Hashidoknál.²⁰

A Hashid törzsszövetség a köztársaság egyik legmegbízhatóbb támogatója annak 1962-es kikiáltása óta.²¹ Szaleh ugyancsak Hashid törzsből való és – egyes források szerint – arra próbálta rávenni a törzstagokat, hogy önként jelentkezzenek a köztársasági fegyveres alakulatokhoz. Ennek azért van kiemelt jelentősége, mert e tanulmányban tárgyát képező konfliktusban al-Huthi vezette Hívő Fiatalok mozgalomnak a tagjai túlnyomórészt a Bakil törzsekből származtak.²² Ezzel együtt a lázadás nem vált tisztán törzsi háborúvá.

A zaydiyya és az imamátus intézménye Jemenben

Jemen erősen vallásos, muszlim ország, ahol a lakosság többsége az iszlám szunnita, shafi'ita iskoláját követi, azonban az országban egyedülállóan nagy lélekszámú – az össznépeségen belül mintegy 40%-ot kitevő – zaydi síita kisebbség él.²³ A síita iszlám zaydi irányzata vallásjogilag – a többi síita szekta közül – a legközelebb áll a szunnita doktrínához²⁴, és magukat az iszlám ötödik vallásjogi iskolájának tartják („al-madhhab al-khamis”).²⁵

¹⁸ Ebben az esetben az utódlás „elégé szabályos” volt és az összes legfőbb sejk kiemelkedő fontossággal bírt. Dresch: i. m. 37. o.

¹⁹ 'Abdallah bin Huszein al-Ahmar, példának okáért, az 1962-ben lezajlott, zaydi imamátust megdőntő államcsíny követően a legfontosabb köztársaság-párti törzsi vezetővé vált Jemenben. 2007. december 29-én bekövetkezett haláláig a második legbefolyásosabb emberként tartották számon Jemenben, Szaleh után. A parlament elnöke és a legnagyobb iszlamista elenzéki párt, a Jemeni Közösség a Reformért („Tajammu' al-Yamani li-l-Islah”) elnöke volt. Dresch: i. m. 43. o.; Nasser Arrabyee: „Yemen locks down.” *Al-Ahram Weekly*, No. 835. (2007).; „Sheikh Al-Ahmar dies.” *Yemen Times*, No. 1116 (2007/2008).; Sharp - Prados: i. m. 5. o.

²⁰ Dresch: i. m. 38. o.

²¹ Al-Haifi: i. m.

²² Jane Novak: „Yemen's Internal Shia Jihad.” *Global Politician*, 2007.03.21. <http://www.globalpolitician.com/22563-yemen>, internetről letöltve: 2008.05.29.

²³ A két Jemen egyesítését megelőzően a JAK közel fele – vagyis négy millió ember – volt zaydita. Heinz Halm: „The Zaydiyyah” in: Heinz Halm: *Shiism*. Edinburgh University Press, 1991, 210. o.; A források igen eltérő adatokkal szolgálnak arról, hogy pontosan mekkora részét teszik ki a mai jemeni társadalomnak. A legalacsonyabb becslést érték körülbelül 25% (Philips Sarah: „Cracks in the Yemeni System.” *Middle East Report Online*, 2005.07.28. <http://www.merip.org/mero/mero072805.html>, internetről letöltve: 2008.05.30.) míg mások szerint a zaydiyya a legelterjedtebb vallási irányzat Jemenben (Lucy Dean (szerk.): *The Middle East and North Africa 2006*. Routledge, 2005., 169. o.). A legtöbb kutató szerint a valós érték valahol e kettő között van, vagyis a lakosság 40-45%-a síita, akik közül mintegy 40% zaydita.

²⁴ Érdemes kiemelni, hogy Zayd eredeti tanításai sokszor szöges ellentétben vannak a mai zaydiyya tétéleivel, ami főként a mu'taziliták racionalizmusának a folyománya. Halm: i. m. 206. o.

²⁵ Dean: i. m. 169. o. A négy ortodox iskola (hanbalita, malikita, hanafita, shafi'ita) közül a Jemenben domináns shafi'ita iskolához állnak a legközelebb.

A legfőbb különbség a síita iszlám ötös és tizenkettes irányzatai között az imámdoktrínában lelhető fel.²⁶ Zaydi hagyományok szerint bárkiből lehet imám, aki egyrészt hásimita²⁷, másrészt a közösség vezető szerepét nyíltan felvállalja és ezen pozícióját akár fegyveres erővel is meg tudja tartani.²⁸ A zayditák elutasítják a vallási rejtőzködést („taqiyya”)²⁹ és nem fogadják el sem a rejtőzködő imám, sem a Mahdi visszatérésének doktrínáját.³⁰ Ezeken kívül fontos még megjegyezni, hogy az iszmailitákhoz hasonlóan ők is az élő imámban hisznek, valamint nem hiszik az imám tévedhetetlenségét, vagy hogy az csodákat tenne.³¹

Jemenben a 9. században alakult meg az első zaydi imamátus, mely – a folyamatosan változó és fenyegető külvilág nyomása ellenére – egészen a 20. század közepéig fennmaradt. A Szanaa-központú államot az 1962-es forradalmat megelőzően ténylegesen mindvégig a helyi, zaydita imámok uralták, akik azonban – hatalmuk fenntartása érdekében – a két nagy zaydi törzsszövetségre, a Hashidra és a Bakilra támaszkodtak, hogy elkerüljék az országon belüli kríziseket.³² Több mint ezer éven keresztül tehát a zayditák álltak a társadalmi hierarchia élén Jemenben, akik sokszor szembekerültek egyes szunnita shafi‘ita törzsekkel, és a kisebb iszmailita és a tizenkettes síita közösségekkel.³³ A zaydiyya központja Jemenben az ország északnyugati kormányzóságaiban található, ahol a magas hegyekben él mintegy négyszáz zaydita törzs, körülbelül ötmillió taggal.³⁴

Az utolsó imámot, Muhammad al-Badrt, puccsal döntötték meg az egyiptomi hadsereg által támogatott jemeni tiszték, akik 1962 szeptember 26-án kikiáltották a Jemeni Arab Köztársaságot (JAK). Al-Badr megpróbálta visszaszerezni a trónját az 1962-1970 közötti polgárháborúban, de kudarcot vallott. Angliai száműzetésben élte élete utolsó részét, majd miután ő elhunyt az imamátus betöltetlen maradt. Ez a zaydi doktrína szerint szabad utat enged egy új imám felemelkedésének.³⁵

²⁶ Halm: i. m. 206. o.

²⁷ Hásimita az, aki a Hashim b. ‘Abd al-Manif leszármazottja, mint például Mohamed próféta. Másik elterjedt elnevezés a sayyid, amit – azonban – legtöbbször csak a próféta közvetlen utódjai megnevezésére használnak.

²⁸ Szó szerint: „karddal a kezében”. Farhad Daftary: *Az iszmá‘iliták rövid története*. L’Harmattan, 2006, 45. o., William Montgomery Watt: *Az iszlám rövid története*. Akkord, 2000, 125. o.

²⁹ Dean: i. m. 169. o.

³⁰ Halm: i. m. 207. o.

³¹ Továbbá a nem megfelelő korú gyerekek is ki vannak zárva az imamátus vezető tisztségéből. Halm: i. m. 207. o.

³² Robin Bidwell: „History” in: Chapman et al.(szerk.): *The Middle East and North Africa 2001*. Routledge, 2000, 1238. o., Watt: i. m. 56., 125. o. Jemen ugyan része volt a kalifátusoknak, de az évszázadok során sikerült fenntartania bizonyos fokú függetlenséget, úgy a mindenkori kalifától, mint a gyarmatosító európai hatalmaktól (ez esetben Portugáliától). Lawless: i. m. 1213. o. Az első imámot, Yahya b. al-Huszeint, egymással marakodó észak-jemeni törzsek hívták be 893-ban, hogy közvetítsen a felek között, majd nemsokára a szaadai Khawlan törzs imámjaként fogadta el. Halm: i. m. 208. o.

³³ Körülbelül 100.000 tayyibi iszmailita él az észak-jemeni hegyekben. Daftary: i. m. 212. o.

³⁴ Lawless: i. m. 1257. o. Fő központja Szanaa és Dhamar. Dean: i. m. 169. o.

A köztársasági rendszer

Az 1967-es arab-izraeli háborút követő egyiptomi kivonulás után csökkent a Jemeni Arab Köztársaság és Szaúd-Arábia közötti feszültség,³⁶ majd 1978-ban Ali Abdallah Szaleh alezredes megszerezte az elnöki tisztséget. Szaleh felismerte, hogy a belpolitikai stabilitás érdekében kénytelen visszatérni ahhoz a régi imámita politikához, amely a Hashid- és a Bakil-törzsszövetségre támaszkodott. Az 1990-ben történt egyesülés Dél-Jemennel inkább névlegesnek nevezhető, mivel több alapvető intézményt nem integráltak – pl. a hadsereget sem. Az északi dominanciával kapcsolatos feszültségek 1994-ben egy véres polgárháborúban kulminálódtak, mely Észak-Jemen fölényes győzelmével zárult. Az ezt követő években Szaleh megtartotta elnöki tisztségét, amit mérsékelten szekuláris pártja, az Általános Népi Kongresszus (al-Mu'tamar al-Sha'abi al-'Am), folyamatos parlamenti többsége könnyített meg számára.³⁷

2001-ben a Szaleh vezette ország az USA szövetségesévé vált a „terror elleni harcban”.³⁸ Az egyesült Jemen második közvetlen elnökválasztásán, 2006-ban, Szalehet egy újabb hétéves ciklusra az ország elnökének választották,³⁹ de már az új évezred beköszöntével is számos komoly kihívással kellett szembenéznie. Ilyen az al-Káida már jó ideje növekvő jelenléte, vagy a főként Dél-Jemenben lezajló harcos szociális tüntetések kérdése de a köztársasági rendszert ért legismertebb és legkomolyabb támadás eddig az észak-jemeni al-Huthi felkelés formájában mutatkozott meg.

Al-Huthi és a lázadás kitörése

Az 1990-es évekre Szaleh tapasztalt politikussá vált és az ősi „oszd meg és uralkodj” eszközével élt. Mivel tisztában volt a jemeni társadalomban rejlő feszültségekkel, Szaleh megpróbálta kijátszani a különböző vallási és politikai csoportokat egymás ellen. A harcos szunnita (vahhábita) muszlimokat támogatta a korábban szocialista Dél-Jemen, valamint a rojalista zayditák ellenében. Később a zaydi vallási vezetőket használta fel, hogy ellensúlyozza a vahhábizmus növekvő térnyerését az 1990-es években. Éppen Huszein al-Huthi volt az, akit ez

³⁵ Halm: i. m. 209-210. o.

³⁶ Az arab-izraeli konfliktus követően Nasszer olyan súlyos vereséget szenvedett, hogy kénytelen volt elfogadni a fő rivális Szaúd-Arábia pénzügyi támogatását, és így kivonta az egyiptomi csapatokat Észak-Jemenből. Fejszál király ugyanakkor felismerte, hogy az imám hatalmát megdőntő Jemeni Arab Köztársaság a „kisebbik rossz”, és szövetségesként kiválóan felhasználható a kommunista Dél-Jemen ellen. Lawless: i. m. 1214. o.

³⁷ Lawless: i. m. 1220-1225. o.

³⁸ Egy évvel korábban az al-Káidához köthető muszlim harcosok bombát robbantottak a USS Cole hadihajón.

³⁹ Korábban Szaleh bejelentette, hogy 2006-ban visszavonul egy friss jelölt érdekében, de azután meggondolta magát és így az arab világban Mu'ammár al-Kadhafi után a második leghosszabb mandátumot tölti be. Philips: „Cracks in the Yemeni System”.

utóbbi feladatra Szaleh kijelölt, és még arra is engedélyt adott neki, hogy az 1994-es polgárháború után al-Huthi e célból létrehozzon egy zaydita milíciát.⁴⁰

Al-Huthi csak 2003-ban tett szert komolyabb hírnévre, amikor megalapította a „szlogenmozgalmat”. A mozgalom tevékenysége abból állt, hogy a pénteki imák után tagjai a mozgalom legfőbb szlogenjét: „Halál Amerikára, halál Izraelre, átkozottak legyenek a zsidók és győzedelmeskedjen az iszlám!” kántálták.⁴¹ Tették ezt főként a szanaai nagyecsetben és ezáltal sikeresen hozzájárultak az észak-jemeniek radikalizálódásához.⁴² 2004 júniusában a hatóságok bezáratták az összes engedély nélküli vallási iskolát, mert úgy vélték, hogy azok iszlámista harcosokat nevelnek ki.⁴³ Az ezt követő fegyveres összecsapások jelentették a kezdetét a konfliktusnak a biztonsági erők és a radikális vallási vezető, Huszein al-Huthi sejk fegyveres támogatói között az északnyugati, hegyvidéki területeken.⁴⁴

Huszein al-Huthi nagy hatással volt a tőle függetlenül 1991 tájékán létrejött *Shabab al-Mu'minin*-re (Hívó Fiatalok szervezete)⁴⁵, amelynek tagsága különösen 2004-től nagy mértékben támogatta a felkelés vezetőjét.⁴⁶ A Shabab al-Mu'minin a lázadás kitörésekor körülbelül 1000-3000 tagot számlált, megkérdőjelezi a jemeni kormány legitimitását, teljes mértékben ellenzi Szaleh elnök személyét és közeli kapcsolatát az Egyesült Államokkal, valamint – az elterjedt vélekedés szerint – célja visszatérni az imamátus intézményéhez.⁴⁷ Ehhez megfelelő táptalajt adhat a zaydiyya azon tanítása, mely szerint bárki lehet nagyhatalmú imám, aki hásimita származású és képes fenntartani uralmát erővel. Huszein al-Huthi és családja a vezetői titulust ezen zaydi tanítás alapján követelheti.

Al-Huthi mozgalma a saját fegyveres erejét a szaúdi határhoz közel, a hegyvidéki al-Naqa'a területen szervezte meg, és ez a milícia felelős a szaadai kormányzati épületek és mecsetek elleni támadásért.⁴⁸ 2004. szeptember elején a hatóságok bejelentették, hogy a fegyveres erők végeztek Huszein al-Huthival, de a fegyveres összecsapások a hónap végén

⁴⁰ Philips: „Cracks in the Yemeni System”.

⁴¹ Nasser Arrabyee: „Yemen's rebels undefeated.” *Al-Ahram Weekly*, No. 838 (2007).

⁴² „YEMEN: The conflict in Saada Governorate – analysis.” *IRIN*, 2008.07.24. <http://www.irinnews.org/report.aspx?ReportID=79410>, internetről letöltve: 2008.09.01., Mohammed Al-Qadhi: „Al-Huthi besieged near Saudi Arabia border.” *Yemen Times*, No. 834 (2005).

⁴³ Nicholas Banford: „Are Iran and Al Qaeda vying for influence in Yemen?” *The Christian Science Monitor*, 2004.07.13.

⁴⁴ Encyclopædia Britannica Online: „Yemen.”, Lawless i. m. 1229. o.

⁴⁵ A források erre nézve eltérőek. Az 1991-es évre lásd Arrabyee: „Yemen locks down”, az 1992-es évre „YEMEN: The conflict in Saada Governorate – analysis”.

⁴⁶ „YEMEN: The conflict in Saada Governorate – analysis”

⁴⁷ Philips: „Foreboding About the Future in Yemen.” és Lawless i. m. 1229. o.

⁴⁸ Al-Qadhi: i. m.

ismét kiújultak, mivel a megölt vallási vezető öccse, Abd al-Malik al-Huthi átvette bátyja helyét a lázadás irányításában.⁴⁹

Az ezt követő években a lázadás tovább folytatódott és – az ezzel foglalkozó irodalom elterjedt elnevezése szerint – négy további *hullámban* teljesedett ki. Mindegyik hullám egy viszonylag rövid háborút jelent a hadsereg és a felkelők között: 2004-ben, 2005-ben és 2007-ben egy-egy, míg 2008-ban két hullámot lehet megkülönböztetni. Ezek a hullámok periodikusan váltották a békésebb időszakokat, de még akkor is előfordultak letartóztatások vagy orgyilkosságok az ország északnyugati régiójában.⁵⁰ Több, katari közvetítéssel létrejött békeszerződés kudarca után 2008. július 17-én – Szaleh nyilatkozata szerint – a lázadás véget ért, bár azt nem tette hozzá, hogy a hadseregnek sikerült-e legyőznie a felkelőket.⁵¹ Mindenesetre az ötödik hullám valóban lezárult, mivel 2008. augusztus közepére a komolyabb fegyveres összecsapások megszűntek, és a térségben javult a légkör.⁵² A tapasztalatok alapján azonban a konfliktust nem sikerült véglegesen lezárni, így például 2009 márciusában ismét nőtt a feszültség a felek között, s sokan egy újabb hullám kirörését tartják valószínűnek.⁵³

A lázadás elemzése

A lázadás statikus és dinamikusán változó jellemzői

A mindenkori jemeni kormány már a Jemeni Arab Köztársaság kikiáltása óta képtelen az ország teljes területét az ellenőrzése alá vonni,⁵⁴ így az állam területén kialakult egy *statikus lefedettség-hiány*. A jelen konfliktus szempontjából is jelentőséggel bír ez. Az állam általában érvényes gyengeségéhez képest az egyetlen, persze nagyon is lényeges különbség az, hogy az al-Huthit követő harcosok nyíltan és fegyveresen veszik fel a harcot a kormánnyal. A harcok hevessége és – legfőképpen – a lázadók rendületlen kitartása ugyanakkor felveti a kérdést, hogy a kormány hosszú éveken keresztül miért volt képtelen legyőzni a lázadókat. Ennek megválaszolásához szükséges számba venni a felkelés legfontosabb jellemzőit. A konfliktus természetének egyfajta ciklikussága mellett más időbeli dinamizmus is megfigyelhető. Ez nem

⁴⁹ „Dozens die in Yemen battle.” *Bahrain Tribune*, 2008.01.11.

<http://www.bahraintribune.com/ArticleDetail.asp>, internetről letöltve: 2008.05.29.

⁵⁰ Mohammed Bin Sallam: „More displaced persons as Sa’ada’s war intensifies.” *Yemen Times*, No. 1111 (2007).

⁵¹ „YEMEN: The conflict in Saada Governorate – analysis.”

⁵² Mohammed Bin Sallam: „Sa’ada security situation relatively calm.” *Yemen Times*, No. 1182. (2008).

⁵³ „YEMEN: Fears of renewed conflict in north as tensions rise.” *IRIN*, 2009.03.10.

<http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=83400>, internetről letöltve: 2009. 03. 29.

⁵⁴ 1962. óta az északi területek feletti ellenőrzés a helyi sejkék, a vallási „nemesség” és a kormány közötti állandó harc tárgya. Encyclopædia Britannica Online: „Yemen.”

periodikusan visszatérő elem, azaz állandó (*statikus*), hanem az évek múlásával minőségében változik meg, például egyre erősödő jelleget vesz fel, vagyis *dinamikus* változó. Az al-Huthi-féle konfliktusban alapvetően statikus jellegű változó – a már tárgyalt törzsi struktúra mellett – (s1) a földrajzi elhelyezkedés, (s2) a könnyen hordozható fegyverek elterjedtsége és (s3) a vélt külső támogatók. Dinamikus jellemzői a konfliktusnak: (d1) az összecsapások növekvő intenzitása; (d2) a hadszíntéri taktikák átalakulása; és (d3) a lakosságtól érkező egyre nagyobb támogatás.

(s1) *(A felkelés földrajza.)* Az al-Huthi lázadás földrajzi elhelyezkedése igen előnyös a lázadók szempontjából, mivel távol esik a központtól és nehezen megközelíthető az elterjedt közlekedési eszközökkel. Észak-Jemen zord hegyei, a Marran hegység és az al-Naqa'a, Matra és Haydan körzetek úttalan vidékei kitűnő helyet kínálnak a lázadók számára, akik így hosszú távon is berendezkedhetnek a gerillaharcra. A gerillaharc egyik következménye, hogy nem létezik tisztán azonosítható frontvonal. Ugyanakkor a lázadók által végrehajtott akciókból látható, hogy bázisuk Szaada kormányzóságban és annak közvetlen vonzáskörében, így például Hajja és 'Amran területén, van.⁵⁵

(s2) *(A könnyűfegyverek elterjedtsége.)* A fegyvertartás szerves részét képezi a jemeni vidéki társadalomonka, hiszen a fegyverek birtoklása egyrészt státuszszimbólum, másrészt a család és a törzs védelmének eszköze. Tovább nehezíti a hatóságok dolgát, hogy a gyakorlatban – különösen a konfliktus által sújtott területen – nem az állam jogrendszere, hanem a törzsi struktúra és a törzsi értékek jelentik azt az erőt, amely meghatározza és korlátozza a fegyverek „jogos” használatát.⁵⁶ Becslések szerint 6-9 millió lőfegyver van a forgalomban, azaz átlagosan, mintegy 40 lőfegyver jut 100 főre. Éppen ezért Jement erősen felfegyverzett országgént szokás jellemezni, s ennek nem kis szerepe van a felkelés relatív sikerében, vagyis a harcok elhúzódásában, hiszen a fegyverhez és töltényhez való könnyű hozzáférés megkönnyíti a lázadók helyzetét.⁵⁷

(s3) *(Külső támogatók szerepe.)* A konfliktus során a kormány és a lázadók is számos alkalommal vádoltak meg külföldi kormányokat a konfliktusba való beavatkozással. A lázadók mindvégig Szaúd-Arábiát vádolták, vagy mint közvetlen szövetségését a jemeni

⁵⁵ Az összecsapások Sa'ada, Szanaa, Hajja és 'Amran kormányzóságokban zajlottak. Arrabyee: „Yemen locks down”.

⁵⁶ Small Arms Survey: „Living With Weapons: Small Arms in Yemen.” 2003, 2. o. http://www.smallarmssurvey.org/files/sas/publications/year_b_pdf/2003/2003SASCh5_summary_en.pdf.

⁵⁷ Átlagosan minden háztartásra jut egy lőfegyver. Ugyanakkor például az USA-ban a könnyen hordozható fegyverek gyakorisága közel 1 db / fő. Small Arms Survey: i. m. 1. o.

kormányának, vagy mint a szaláfista mozgalom támogatóját. Így volt ez például az első hullám során,⁵⁸ illetve 2008 júliusában, amikor al-Huthi testvére szerint a szaúdi hatóságok 25 milliárd dollárral támogatták a jemeni kormány szaadai katonai hadműveleteit.⁵⁹ Fontos azt is megjegyezni, hogy a szaúdi kormány valószínűleg nem nézi jó szemmel, hogy a határ közvetlen közelében egy forrongó síita mozgalom tevékenykedik. Ez radikalizáló hatással lehet a szaúd-arábiai síita lakosságra is (kicsordulási hatással fenyeget tehát).⁶⁰ Másrészt közismert, hogy egyes szaúdi intézmények nemzetközileg propagálják a vahhábizmust, és ez alól Jemen sem kivétel. Egy nyíltan szaláfistaellenes lázadás nyilvánvalóan alapjaiban sérti ezeknek a köröknek az érdekeit.

A jemeni kormány a maga részéről 2004-ben vagyonos öbölbeli sítákat sejtett a lázadás mögött,⁶¹ majd – miután 2006-ban a felkelők nehézfegyverzethez is hozzájutottak – elterjedt az a vélemény, hogy valamilyen „idegen erő” támogatja a felkelőket, de ennek alátámasztására nincsen közvetlen bizonyíték.⁶² Három ország került szóba, mint a felkelőket támogató, lehetséges külső fél: Líbia, Irán és – 2008 óta – Katar.⁶³

Líbiát Szaada-kormányzóságbeli törzsi sejkék és értelmiségiek vádolták al-Huthi támogatásával,⁶⁴ mire líbiai tisztviselők maguk is egy „harmadik erő” vádoltak azzal, hogy megpróbálja megmérgezni a Líbia és Jemen közötti baráti kapcsolatokat.

⁵⁸ Huszein al-Huthi azt állította, hogy szaúdi felségjelű harci repülők is bombázták az ő ellenőrzésük alatt álló falvakat. „Saudi Arabia refutes claims of involvement.” *Yemen Times*, No. 757. (2004).

⁵⁹ „YEMEN: The conflict in Saada Governorate – analysis.” Mivel szaúdi részről ezeket a vádakat hivatalosan cáfolják, nehéz megállapítani, hogy mindennek mi a valóságalapja, de érdemes kihangsúlyozni, hogy a szaúdi-jemeni kapcsolatok a 21. század beköszöntöttével ismét javultak, normalizálódtak. Ennek legfőbb bizonyítéka a 2000-ben aláírt határegyezmény. A két ország 2000. előtti kapcsolatairól l. „The Yemeni-Saudi Border Treaty.” *The Estimate*, Vol. 12. No. 6. (2000).

⁶⁰ „YEMEN: The conflict in Saada Governorate – analysis”.

⁶¹ A nyilatkozatok szerint vagyonos emirátusokbeli és kuvaiti síták jelentős pénzügyi támogatást nyújtottak al-Huthinak, illetve egy meg nem nevezett arab herceg titkosszolgálati információkkal, katonai és logisztikai segítséggel támogatta al-Huthit néhány befolyásos jemeni személyen keresztül. „Yemen Times Staff: Saudi Arabia refutes claims of involvement”.

⁶² Mohammed Bin Sallam: „Sa'ada war escalates, more victims among tribal volunteers.” *Yemen Times*, No. 1039. (2007)., Arrabyee: „Yemen locks down.”, Philips: „Foreboding About the Future in Yemen”.

⁶³ Mindegyik ország visszautasítja a vádakat, de Jemen 2007. május 11-én visszahívta Líbiába és Iránba akkreditált nagykövétét konzultációra. Reuters: „Yemen recalls envoys from Iran, Libya.” *Bahrain Tribune*, 2007.05.13. <http://www.bahraintribune.com/ArticleDetail.asp>, internetről letöltve: 2008.05.29., „Arrabyee: Yemen locks down”.

⁶⁴ Azt követelték, hogy az ország szakítsa meg kapcsolatait Líbiával, és zárja be annak jemeni nagykövetségét. Elmondásuk szerint a lázadás vezetői rengeteg pénzt költöttek, s mindeközben legfőbb támogatójukat, Mu‘ammar al-Kadhafi líbiai elnököt éltették. Nasser Arrabyee: „Yemen tribesman demand cutting off ties with Libya.” *Gulfnews.com*, 2007.05.11. <http://archive.gulfnews.com/articles/07/05/11/10124342.html>, internetről letöltve: 2008.05.02.

Ez, a helyi viszonyok ismeretében, nyílt utalás Szaúd-Arábiára.⁶⁵ A líbiai hatóságok nyíltan tagadják a vádakát, de a két ország közötti kapcsolatok feszültnak számítanak azóta, hogy a parlamenti képviselő Yahya al-Huthi Tripoliba utazott 2004-ben,⁶⁶ valamint azóta, hogy Kadhafi Huszein al-Ahmar⁶⁷ a „törzsek népi vezetőinek irányítójaként” és a „jemeniek nemzeti ernyőjeként” jellemezte egy fogadáson. Líbia viszont az első (2004-es) békeszerződés óta már egyre kevésbé került a figyelem középpontjába. Ebben nagy szerepe lehetett annak, hogy az ország időközben egyre jobb kapcsolatokat ápolt az USA-val.

A jemeni kormány állítása szerint iráni vallási intézmények pénzügyileg támogatják a felkelőket.⁶⁸ A támogatás felhasználásával – az elérhető információk szerint – al-Huthi havi 50-200 amerikai dollárt fizetett követőinek. Ugyancsak iráni befolyást sejtene azok az információk, melyek szerint a libanoni Hezbollah kapcsolatban áll a gerillákkal. A két mozgalom közötti szimpátiára utal a Shabab al-Mu'mininnek küldött különféle propagandavideók, amelyeken többek között Hassan Nasrallah, a Hezbollah főtitkára tart előadást.⁶⁹ Mindezek ellenére Irán érintettségét több elemző is vitatja, s arra hívják fel a figyelmet, hogy Jemen Irán gyanúsításával igazolja a lázadók elleni széleskörű katonai hadműveleteket, valamint így próbálja elnyerni a szomszédos Öböl-országok és az USA támogatását.⁷⁰

- (d1) *(A konfliktus növekvő intenzitása.)* Míg a lázadás első két hullámában összesen ezer jemeni vesztette életét,⁷¹ csak a harmadik hullám során ugyanennyi ember halt meg. 2007 elején több mint ezer embert tartóztattak le a lázadásban való közreműködés miatt,⁷² majd a harmadik és negyedik hullám között al-Huthi-szimpatizánsok azt

⁶⁵ „Yemen recalls envoy to Libya over ‘uprising.’” *Bahrain Tribune*, 2007.05.12. <http://www.bahraintribune.com/ArticleDetail.asp>, internetről letöltve: 2008.05.29. A feszült líbiai-szaúdi kapcsolatokról „Libya won't attend upcoming Arab summit in Saudi, accuses Arabs of being 'not serious'.” *International Herald Tribune*, 2007.03.04.

⁶⁶ Yahya azután hagyta el Jement, hogy testvérét, Huszein al-Huthit megölték. Mivel visszavonták parlamenti képviselői mentességét, országról országra járt Európában, illetve az arab világban. Arrabyee: „Yemen locks down.”; Yahya, bátyja megölését megelőzően a kormánypárt parlamenti képviselője volt, és aktívan kereste a kapcsolatot Iránnal és Líbiával. Nasser Arrabyee: „Yemen rebellion drawing to end.” *Al-Ahram Weekly*, No. 850. (2007).

⁶⁷ Huszein al-Ahmar ‘Abdallah al-Ahmar fia. Huszein 2006-ban lépett ki az ÁNK-ból, hogy megalakítsa saját politikai pártját. „Arrabyee: Yemen locks down”.

⁶⁸ „Yemen accuses Iran of backing Shi'ite rebels.” *Reuters*, 2007.05.24. <http://www.reuters.com/article/latestCrisis/idUSL24560705>, internetről letöltve: 2009. 03. 29.

⁶⁹ „YEMEN: The conflict in Saada Governorate – analysis”; Al-Qadhi: i. m.; Banford: i. m.; „Post Claims Yemeni President Seeking Hezbollah's Help To End Rebel Fighting.” *CBS News*, 2008.06.30. <http://www.cbsnews.com/blogs/2008/06/30/monitor/entry4219782.shtml>, internetről letöltve: 2009. 03. 29.

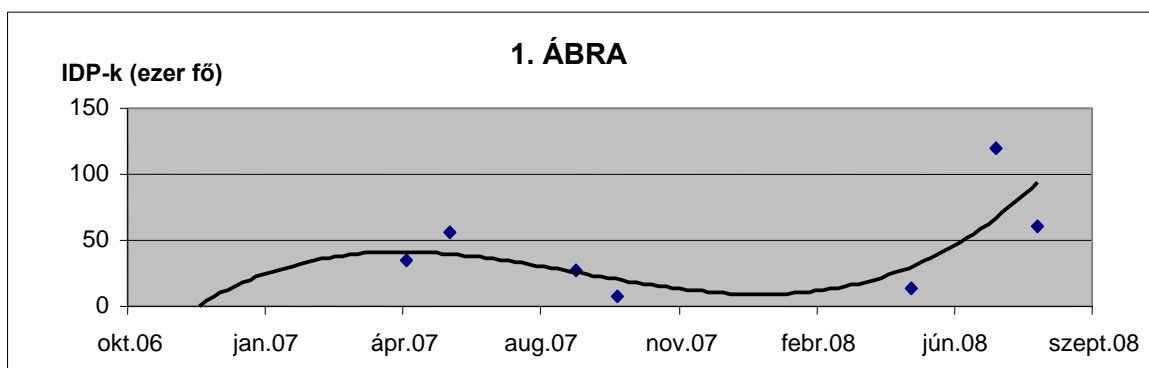
⁷⁰ A Jemenbe irányuló évi átlagos amerikai támogatás 20-35 millió dollár. Sharp - Prados: i. m. 8. o.

⁷¹ Arrabyee: „Yemen locks down”.

⁷² Bin Sallam: „Sa'ada war escalates, more victims among tribal volunteers”.

állították, hogy a kormány ezerszámra ölte a gerillákat Szaadaban, csak „hogy megszabaduljanak tőlük”.⁷³ A konfliktus által érintett személyek száma az évek során erőteljesen emelkedett, így például – mint ahogy azt az alábbi ábra is mutatja – az országon belül lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek (angol kifejezéssel *Internally Displaced Persons, IDPs*) száma is drasztikusan nőtt. Mindez azt mutatja, hogy a hullámok egyre nagyobb pusztítást végeztek, egyre véresebbekké váltak.

1. Ábra: Az országon belül lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek (IDP-k) számának változása Észak-Jemenben 2006. októbertől 2008. szeptemberig.

Forrás: Az adatpontok az Integrated Regional Information Networks híreinek (www.irinnews.com) összesítése 2007 novembere és 2008 decembere között.⁷⁴

- (d2) *(Változó harcmodor.)* A legfőbb változás a hadszíntéren egyrészt az, hogy a lázadók a harmadik hullám kitörése előtt modern közepes- és nehézfegyverzettel nem rendelkeztek, másrészt, hogy a hadsereg egyre agresszívebben és nagyobb létszámban lépett fel.⁷⁵ Továbbá a hadsereg, hogy a lázadóknak a gerillaharcmodorból eredő előnyét ellensúlyozza, sikeresen integrálta a maga oldalán a szaláfista és törzsi elemeket.⁷⁶ Úgy tűnik, hogy bevált ez a technika. Az al-Huthi-ellenes “néphadsereget” főként a Hashid törzsekhez tartozókból sikerült kiállítani.⁷⁷

⁷³ Al-Huthi támogatói állították, hogy láttak halott katonákkal teli hegyi ösvényeket. Bin Sallam: „More displaced persons as Sa’ada’s war intensifies”.

⁷⁴ Ezen az ábrán csak az utolsó három hullám adatai láthatók, mivel az első két hullám során az országon belül lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek száma jóval kisebb – körülbelül ezer-kétezer fő – volt.

⁷⁵ 2007-ben, a frissen megválasztott kormányfő elutasította annak a lehetőségét, hogy tárgyalna a lázadókkal és azt állította, hogy a probléma csak a hadsereg segítségével oldható meg. Ebben az évben a hadsereg 30 ezer katonát sorakoztatott fel a 3000 becsült lázadó ellen, de nem tudtak látványos sikereket elérni. Arrabyee: „Yemen’s rebels undefeated”.

⁷⁶ A szaláfista katonák igen jól képzettek, mivel sokan közülük már harcoltak Afganisztánban, Csecsenföldön, Boszniában, vagy más háborúban. Novak: i. m., Philips: „Foreboding About the Future in Yemen”.

⁷⁷ „YEMEN: The conflict in Saada Governorate – analysis”.

(d3) *(A szimpatizánsok táguló köre.)* Bár a legtöbb jemeni nem ért egyet a lázadók egyik céljával sem, idővel egyre nőtt azoknak a száma, akik szimpatizáltak a lázadókkal.⁷⁸ A lázadók, akiknek közel tizedannyi katonájuk volt, mint a hadseregnek, képesnek mutatkoztak szembeszállni a kormány akaratával. Ez a legtöbb lakos szemében igen meggyőzően hatott, mivel a jemeniek általánosságban nincsenek megelégedve a „korrupt és erélytelen” kormánnyal és/vagy az ország gazdasági elmaradottságával. Egyes ellenzéki pártok – mint például az al-Haqq Párt, az Egyesült Népi Erők (ENE), vagy a Jemeni Szocialista Párt⁷⁹, elképzelhető, hogy létesítettek és ápoltak kapcsolatokat az al-Huthikkal.⁸⁰

A lázadás kitörésének okai – törésvonalak a jemeni társadalomban

Bár a jemeni társadalom két igen fontos elemét – a zaydiyyát és a törzsi struktúrát – már megvizsgáltuk, ez, önmagában, nem kielégítő ahhoz, hogy megállapítsuk az al-Huthi lázadás kitörésének okát. További vizsgálatra van szükség, amely a lázadás okai mellett megpróbálja azonosítani a konfliktus tényleges szereplőit, illetve a lázadók célját. Ehhez a törésvonal-elméletek nyújtják azt az elméleti alapot, amelyek segítségével meg lehet állapítani, hogy milyen komoly társadalmi és politikai feszültségek törtek fel a mostani lázadás során, vagy – másképpen megközelítve a kérdést – ezek megmagyarázhatják egy, a mostanihoz hasonló felkelés kitörésének lehetséges okait.

Az a három fő társadalmi törésvonal, amelyet ebben a részben bemutatok, már az al-Huthi lázadás kitörése előtt jelen volt Észak-Jemenben. Az első a (1) sayyidok és a nem-sayyidok közötti törésvonal; a második (2) a szekuláris és a vallási vezetők közötti versengés a hatalomért; a harmadik pedig a (3) szektáriánus/felekezeti alapú ellenségeskedés következménye.

(1) A sayyidok és a nem-sayyidok közötti törésvonal bizonyos mértékig általánosnak mondható jelenség a Közel-Keleten. Mohamed próféta halálát követően a muszlimok

⁷⁸ Nem érhetőek el olyan statisztikák, amik azt mutatnák meg hogy a lakosság mekkora aránya támogatja a lázadást, függetlenül attól, hogy egyetértenek-e eredeti céljaival. De a legtöbb elemző szerint jelentős a számuk s egy szélesebb ellenzéket alkotnak: „a Dél, a szegények, és a rendszer ellenségei” (Philips: „Foreboding About the Future in Yemen.”, „YEMEN: The conflict in Saada Governorate – analysis.”), mások szerint ugyanakkor az al-Huthiknak alig van támogatottságuk a jemeni társadalomban, sőt, a sayyidok között is. „Rebels mount Yemen revolt.” *Bahrain Tribune*, 2007.04.29. <http://www.bahraintribune.com/ArticleDetail.asp>, internetről letöltve: 2008.05.29., Arrabyee: Yemen locks down.

⁷⁹ Arabul: Hizb al-Haqq, Ittihad al-Quwa al-Sha’abi, Hizb al-Ishtiraki al-Yamani.

⁸⁰ Bin Sallam: „Sa’ada war escalates, more victims among tribal volunteers”.

egy része különleges jelentőséget tulajdonított vér szerinti utódainak (a sayyidoknak), mert őket természetszerűleg közelebb állónak tartották a prófétához. Ez, egyes esetekben, akár egy új felekezet kialakulásában is komoly szerepet játszhatott (pl. a síiták esetében). A legtöbb esetben – főként a népi vallásosság hatására – a sayyidoknak a hétköznapi életben is különleges szerep jutott. Ez alól Jemen sem kivétel, ahol a különleges tisztelet az idők során teljes társadalmi különállást, szociális felsőbbrendűséget, azaz a társadalomban egy öröklésen alapuló „nemesi” réteg kialakulását eredményezte.

A sayyidok jellemzően megvetették a többséget és elzárkóztak azoktól, akik nem hásimiták. Függetlenül attól, hogy a sayyidok a lakosságnak csak egy kis részét teszik ki,⁸¹ az imamátus idején ők alkották a társadalom vezető rétegét, s ők birtokolták a tényleges politikai hatalmat. Ez elégedetlenséget váltott ki a nem-sayyid tömegekből, különösen a 20. században, amikor társadalmi egyenlőséget hirdető doktrínák hatása elérte a térséget.⁸² A sayyidokkal szembeni széleskörű ellenállás segítette elő egy új, nem-sayyid zaydita vallási vezető réteg felemelkedését is.⁸³

Bár a sayyidok az 1962-es forradalmat követően is fenntartották társadalmi különállásukat,⁸⁴ megalapozott az az állítás hogy a sayyidok szívesen gondolnak vissza az imamátus idejére.

- (2) Amennyiben leszűkítjük a szembenálló sayyid és nem-sayyid csoportokat kizárólag azok vezetőire, egy érdekes, új törésvonalra lehetünk figyelmesek. A „szembenálló felek” ugyanis ezúttal a zaydita vallási vezetők és a törzsi sejkék.⁸⁵ Az imamátus idején a zaydita vallási vezető réteg kezében összpontosult a tényleges hatalom, de uralmuk fenntartása érdekében kénytelenek voltak a két – Hashid és Bakil – törzsszövetség (számos) sejkjére támaszkodni, hogy mint fegyveres erőt mozgósítsák őket. Így elkerülték az országban belüli kríziseket, de eközben egy kényes egyensúly alakult ki, és a hatalomért folytatott harc állandósult. Ez a rivalizálás az, amely megmutatkozott az

⁸¹ Weir felmérése szerint Razihban – egy sa'dai körzetben – a lakosság csupán 5%-a volt sayyid. Shelagh Weir: „A Clash of Fundamentalisms: Wahhabism in Yemen.” *Middle East Report: The Arabian Peninsula*, No. 204. (1997). <http://www.merip.org/mer/mer204/weir.htm>, internetről letöltve: 2008.05.30.

⁸² Ilyen például az egyiptomi Muszlim Testvériség tanítása.

⁸³ Weir: i. m.

⁸⁴ Pedig a forradalom egyik célkitűzése éppen az volt, hogy megfosszák a sayyidokat előjogaiktól. Weir: i. m.

⁸⁵ Bár – ahogy már az első részben rámutattam – a törzsek igen öntörvényűek a sejkék mégis egy megkülönböztetett státuszt birtokolnak a törzsön belül. Nem meglepő, hogy a legtöbbször ők jelentik a közösség laza hierarchiájának csúcsát – legyen az egy falu, egy törzs, vagy egy törzsszövetség – s ezáltal a sejkék sokszor töltöttek be közvetítő szerepet az imamátus vezetői és a törzstagok között.

1962-es forradalom idején is, amikor a sejkék nem voltak hajlandók az imám mellé állni az (Egyiptom által támogatott) köztársasági erőkkel szemben.⁸⁶ Miután Egyiptom 1967-ben kivonult Jemenből, az északi törzsek sikeresen szilárdították meg pozícióikat a hadseregben és – különösen a Hashid törzsek esetében – sikeresen terjesztették ki a politikai befolyásukat.⁸⁷ Mindeközben, bár a régi imamátusi vallási vezető rétegből is sokan meg tudták őrizni vallási tekintélyüket és befolyásukat a köztársasági kormányzat alatt,⁸⁸ összességében hatalmuk érezhetően csökkent a köztársasági rendszer kikiáltását követően.

- (3) A zaydiyya és a szaúdi gyökerű vahhábita fundamentalista „iszlamista” mozgalom közötti konfliktus igen újkeletű. A szaláfista mozgalom az 1980-as évektől kezdve növekvő népszerűsége tett szert Jemenben,⁸⁹ annak ellenére, hogy nyíltan szembehelyezkedik az országban hagyományos zaydiyyával és a shafi'ita iszlámmal. Miközben egyre nő azoknak a száma, akik áttértek erre az új vallási irányzatra, a vahhábita mozgalom befolyása jóval tovább ér a vahhábizmussal azonosulók körénél.⁹⁰ Ezt nem lehet egyedül a vélt szaúdi pénzügyi támogatással magyarázni. A Jemenben újkeletű mozgalom elvitathatlan hatással volt azokra a nem-sayyid zaydita törzsi elemekre is, akik hagyományosan szemben álltak a sayyid vallási elittel, vagyis ez a konfliktus úgymond „rátelepedett” az eddig tárgyalt törésvonalakra, s annak egy új vallási színezetet adott.

Más szóval a vahhábita mozgalom ki tudta használni a szociális és politikai feszültségeket a zaydita jemeni közösségben, és így jelentős támogatást tudott szerezni. Erre kitűnő példát szolgáltat a nemrégén elhunyt zaydita Abdallah al-Ahmar esete. Al-Ahmar a Jemeni Közösség a Reformért (JKR) nevű politikai erőnek volt a vezetője, amelyre igen ösztönzően hatott a vahhábita mozgalom.⁹¹ Bár hivatalosan továbbra is zayditák uralják az ország politikai rendszerét, mára a vahhábita ideológia is igen

⁸⁶ Bidwell: i. m. 1238-1240. o.

⁸⁷ Philips: „Cracks in the Yemeni System.”

⁸⁸ Weir: i. m., Philips: „Cracks in the Yemeni System.”

⁸⁹ A vahhábizmust Sa'da kormányzásba olyan helyi férfiak kezdték el terjeszteni, akik vagy szaúd-arábiai teológiai tanulmányaik alatt, vagy Afganisztánban a mujahidekkel való együtt harcolás során tértek át erre a vallási irányzatra. Miután visszatértek szülőföldjükre, főként Sa'da kormányzásban tanuló köröket, vallási intézeteket és vahhábita mecseteket alapítottak. Weir: i. m.

⁹⁰ Már az 1980-as években Razihban érzékelhető volt az áttért vahhábiták (főként fiatal férfiak) és a zayditák közötti konfliktus pl. az ima („salat”) helyes lefolytatását illetően. Weir: i. m.

⁹¹ Weir: i. m., Philips: „Cracks in the Yemeni System.”

elterjedt a jemeni hadsereg, a bírói és a titkosszolgálatok felső szintjein. Ez meglehetősen baljósan hat a korábban szektariánus villongásoktól mentes Jemenre.⁹²

A bemutatott törésvonalak megfelelnek *H. Kriesi* kritériumainak, miszerint a törésvonalaknak strukturális, kulturális és politikai aspektusuk is van. Az első két kritérium már bemutatásra került a törésvonalak feltárásakor (a sayyid vs. nem-sayyid különválás, valamint az ezzel járó kollektív identitás). A törésvonalak mentén kialakult koherens intézmények a köztársasági rendszer megalakulásakor átalakultak, de nem tűntek el. Sőt a harmadik törésvonal kialakulásakor már politikai párt formájában is megjelentek. Míg az al-Haqq Párt és az Egyesült Népi Erők pártok zaydi, sayyid érdekeket közvetítenek,⁹³ addig a JKR vált a köztársaság eszméje mellett álló (nem-sayyid) síták és szunniták fő érdekérvényesítő csatornájává.⁹⁴

Az első és a második törésvonal egymást erősítette, és az évszázadok során gyakorlatilag annyira összeforrt, hogy mára azt lehet mondani, ténylegesen *egy* törésvonalról van szó, mivel az érintettek esetében csak az ő társadalmi hierarchiában betöltött státuszukban van igazából eltérés. A köztársaság kikiáltása ugyan tompította ennek az ellentétnek a mértékét, de a harmadik törésvonal „rátelepedett” a korábbi szembenállás(ok)ra, és így azokat újból felerősítette. A jemeni társadalom e három törésvonalának szinergiája jelentős konfliktust állított elő az (észak-) jemeni politikai színtéren. Ennek a törésvonal-együttesnek a vizsgálata a konfliktuspotenciál tekintetében igen jó magyarázó és előrejelző erővel rendelkezik. Az al-Huthi-féle fegyveres lázadás is ezen törésvonalak mentén robbanhatott ki. Al-Huthi és követői a sayyid, zaydi értékek és érdekek letéteményesei, míg legfőbb ellenségeik a szaláfista, illetve nem-sayyid (síta és szunnita) törzsi elemek.

Következtetések

A 2004-ben kitört, s hullámszerűen felerősödő, valamint az évek során egyre véresebbé vált konfliktus vizsgálata után már meg lehet válaszolni a *Bevezetés*ben feltett kérdéseket. Ebben

⁹² A leglátványosabb példa erre az elnök rokonának, Ali Muhsin al-Ahmar tábornoknak, az esete, aki Osama bin Laden számára toborzott katonákat az 1980-as években. Novak: i. m.; Al-Ahmar tábornok vahhábita kötődéseiről lásd még Philips: „Cracks in the Yemeni System.”

⁹³ Vagy ahogy Weir írja: „[al-Haqqot] elsősorban a vahhábita kihívás miatt hozták létre a zaydiyya védelme céljából”. Weir: i. m.; Szaleh ennél tovább ment és azt állította, hogy al-Huthi milíciája ténylegesen az ellenzéki al-Haqq Párt és Egyesült Népi Erők (ENE) pártok katonai szárnyát alkotja. Lawless i. m. 1229. o.

⁹⁴ A JKR a legnagyobb ellenzéki párt – 2003 óta 47 parlamenti képviselővel –, ugyanakkor 2003-ban egy jelölt sem tudott bekerülni a képviselőházba az al-Haqq Pártból. Lawless i. m. 1227. o.

komoly segítséget nyújt a konfliktus tanulmányozása során feltárt hármastörésvonal, amely magyarázó erővel bír a szembenálló felek és céljaik azonosításához, valamint fontos alapját képezi a lázadás kitörésének okait feltárni igyekvő további vizsgálódásnak.

Az al-Huthi nevével fémjelzett konfliktus gyökere a *sayyid zaydi vs. nem-sayyid* konfliktus, amely az 1980-as években tovább erősödött, s a vahhábizmus jemeni megjelenésével már vallási színezetet is kapott. A Szaúd-Arábia által támogatott vahhábita iszlám jemeni terjedésével párhuzamosan (és minden bizonnyal azokat ellensúlyozandó) tradicionális, zaydi vallási intézményeket is mind gyakrabban alapítottak, amelyeket – a jemeni kormány szerint, legalább is közvetett módon – Irán támogat. A közismert szaúdi vahhábita terjeszkedés és az iszlám forradalom Irán által meghirdetett „exportja” láthatóan Jemenben is felerősítette a társadalmi feszültségeket és így közvetetten felelős a lázadás kirobbanásáért. Amennyiben ezt regionális kontextusban vizsgáljuk, akkor kirajzolódik előttünk egy olyan konfliktustípus, amelyet két, egymással rivalizáló hatalom „biztonsági szelepének” nevezhetünk. Vagyis a két regionális hatalom egyfajta „exportversenye” felelős közvetve egy harmadik országbeli – jelen esetben jemeni – fegyveres konfliktus kitöréséért, miközben elmarad a két rivális közötti nyílt konfrontáció.

A társadalmi ellentétek ugyanakkor más okok miatt fejlődtek fegyveres konfliktussá, s itt érdemes az államon belüli események dinamikáját szemügyre venni, hiszen a felvázolt törésvonal(ak)at számos alkalommal használta ki maga Ali Abdallah Szaleh elnök is. Mivel a szaláfisták sikeresebbnek bizonyultak a politikai kulcspozíciók megszerzésében és a kormányzat 2004 nyarán bezáratta az engedély nélküli zaydi vallási intézményeket, több mint valószínű, hogy a zaydi vallási vezetők frusztrációja vezetett az első háborúhoz. Így azt is könnyű kikövetkeztetni, hogy a lázadás alapvető célja nem az volt, hogy felélesszék a tömegek által nem támogatott imamátust, hanem hogy visszaszerezzék vezető státuszukat a jemeni politikában, vagy legalább is helyreállítsák a *status quo ante* 1962-t.

A konfliktus elhúzódását a jóval nagyobb erőforrásokkal rendelkező jemeni kormány akár a hasznára is tudta volna fordítani, ugyanakkor erre – több okból kifolyólag is – képtelennek mutatkozott. Ezek az okok a következők: a felkelés bejárhatatlan, nehezen megközelíthető hegyekben zajlott; Jemenben könnyű fegyverekhez hozzájutni; a lázadókat valószínűleg segítette egy külső erő; leginkább pedig csökkent a kormányzattal szimpatizálók aránya a jemeni társadalomban, s emiatt egyre csökkent annak a lehetősége, hogy a kormány meggyőzze a helyi lakosságot saját igazáról, és megakadályozza, hogy a helyiek bújtassák a lázadókat. 2008 nyarát követően újabb békésebb időszak köszöntött be Észak-Jemenben,

ugyanakkor a konfliktus alapvető feszültségeinek feloldása eddig még nem történt meg. A növekvő (össz)társadalmi elégedetlenség, amelyet elsősorban a gazdasági nehézségek tüzelnek, táptalajt adhat akár a lázadás hatodik hullámának kitöréséhez is.

Csaplár Zita:

Az olajozottan működő rendszer hátulütői:

Japán fiatal munkanélküliek

A tanulmány a japán társadalomban céltalanul lézengő, oktatásból, képzésekből hiányzó, munkanélküli fiatalokról szól, akiket a nemzetközi szakirodalom NEET-eknek (Not in Education, Employment or Training) nevez. A dolgozat célja, hogy bemutassa a japán NEET-ek valós helyzetét. Ennek feltérképezéséhez először a japán társadalom jelenlegi helyzetét, a fiatal generáció életére ható tényezőket mutattam be. Ezt követően a NEET jelenséget fejtettem ki, annak történelmi háttérével, kialakulását segítő tényezőkkel egyetemben. A japán médiát és a NEET-eket megbélyegző negatív kampányt statisztikai adatokkal alátámasztva külön fejezetben érintem. Dolgozatomat egy gondolatébresztő kérdéssel zárom: „Vajon a japán társadalom visszafogadja-e a NEET múlttal rendelkező fiatalokat?”

A második világháború után Japán a gazdasági versenyképesség megteremtése érdekében részben a háború intézményeiből, részben pedig a megváltozott világgazdasági helyzetből tanult tapasztalatok alapján felépített egy olyan intézményrendszert, aminek segítségével a világ egyik vezető gazdaságának pozícióját vívta ki, biztosította a gazdasági fellendülést és stabilizációt. A japán gazdasági válságokból való kilábalás sikerének titka, a japán foglalkoztatáspolitikában keresendő. A rendszer beváltotta a hozzáfűzött reményeket egészen 1990-ig, amikor a buborékgazdaság² kipukkadása alapjaiban rengette meg azt. A problémák kezeléséhez alapvető szerkezeti reformokra volt szükség, a fiatalokat fenyegető

* Csaplár Zita a Károli Gáspár Református Egyetem japán szakán végzett, posztgraduális tanulmányait Japánban végezte. Szűkebb kutatási területe a japán szociológián belül: japán fiatal munkanélküliek, NEET-ek.

¹ Köszönettel tartozom dr. Ferber Katalinnak, gazdaságtörténésznek, (Waseda Egyetem docense Tokióban) akinek emberi és szakmai támogatása hihetetlen mértékben hozzájárult a Japánban folytatott kutatásaim eredményességéhez.

² „1983-ban törvény írta elő, hogy a keletkezett többletet a Japán gazdaságba kell visszaforgatni, de mivel a reálszférába nem lehetett, ezért a pénzügyi szférába fektették, az érték- és ingatlan-tőzsdére vitték a kereskedelmi többletet, így tettek a bankok és a lakosság is megtakarításaikkal. Ennek következtében a tőzsdén hirtelen növekedés indult meg, és önálló életet kezdett el élni. A reál- és a monetáris gazdaság elvált egymástól, a monetáris növekedni kezdett a reál kárára. Ez vezetett az ún. buborékgazdaság kialakulásához.” Krejci Anikó: „Japán és az

munkanélküliség jelezte, hogy a problémák a mindennapi életben is érzékelhetőek, először a második világháború befejezése óta. A feszültségekért a lakosság a liberális-demokrata pártot tette felelőssé (LDP), Japán „kommunista pártját”, amely politikai konszenzust teremtett a teljes politikai pártpalettán, aminek köszönhető a csaknem négy évtizedes gazdasági és társadalmi stabilitás. A megoldásokhoz Koizumi Junichiro, a 2001-ben megválasztott kormányfő, szerkezeti és intézményi reformokat vezetett be, melyek egyetlen szóval neoliberais reformnak tekinthetőek. Ez a szerkezetváltás azonban, állások megszűnésével járt együtt, fizetések csökkenésével, szociális kiadások növekedésével, munkahelyeket telepítettek külföldre, vagy alkalmi dolgozókat vettek fel főállásúak helyett, aminek köszönhetően új társadalmi problémák jelentkeztek.

E dolgozatban az átalakulási folyamat egyik eredményére, a *NEET (Not in Education, Employment or Training)* problémára szeretnék rávilágítani. Az előregedő japán társadalom mozzgórugóinak, a fiataloknak a munkanélküliséggel fenyegető problémái több kiváltó okra vezethetőek vissza, melyek kölcsönösen hatnak egymásra. Ezek közül egyik a sajátos foglalkoztatás-politika, amelyet a szenioritáson³ alapuló fizetésemelés, előrejutás valamint a vállalat vezetése és a szakszervezet közti együttműködés jellemez. A világon mindenütt csodált egy-élet-egy-munkahely foglalkoztatáspolitikát, éppen a hatalmas ipari fluktuáció kényszerítette ki. A munkások állásváltoztatása miatt az állandó munkaerő fenntartása bizonytalaná vált, ezért a vezetőség fokozatosan megpróbálta őket egy életre a vállalatnál tartani. Nagyobb vállalatok különböző jóléti szolgáltatásokat alkalmaztak, emellett általánossá vált minden tavasszal meghatározott számú végzős diák alkalmazása. Ez a fejlesztés az új típusú termelési rendszer miatt történt, amely a vállalaton belül képzett dolgozók alkalmazását tette szükségessé. A vállalati továbbképzés vagy inkább szakmai alapképzés a frissen végzettek esetén könnyen ment, így a vállalatok meghatározott kvóták szerint vettek fel minden évben frissen végzett diákokat, elsősorban férfiakat. Akio Mikuni és R. Taggart Murphy leírja, hogy az egy életen át tartó foglalkoztatás az oka a munkaerőpiacon történt változásoknak és a növekedő szociális kontrollnak, mert ezek a jóléti juttatások a gyakorlatban csak azon férfiak számára elérhetőek, akik egész életükben egy vállalatnál maradnak.⁴

A buborék kipukkanását követő válság arra kényszerítette a vállalatokat, hogy kevesebb friss- diplomást alkalmazzanak, és az eddig magától értetődő juttatásokat vonják

Európai Unió gazdaságának és vállalati kultúrájának összehasonlítása”. *Budapesti Gazdasági Főiskola*, 2005. 1-70. o. http://elib.kkf.hu/edip/D_11704.pdf, internetről letöltve: 2008. március 31.

³ A szenioritás alapú bérrendszer, olyan ahol az alkalmazottnak a bére a vállalatnál eltöltött évei, életkora és képzettsége alapján emelkedik.

⁴ Akio Mikuni - R. Taggart Murphy: *Japan's Policy Trap*. Washington: Brookings Institution Press, 2002. 256. o.

vissza. Így a biztosra vett állások kétségessé váltak. Másrészt, mikor a gazdasági helyzet nem megfelelő, nehéz kielégítő munkahelyi feltételeket találni, vagyis a Japán munkaerőpiac egyedi jellegzetességeként ismert biztos állás megszerzésének lehetősége leszűkült a diplomázás utáni rövid időszakra. 2006 februárjában a JILPT (The Japan Institute for Labour Policy and Training) által készült egy felmérés a fiatalok munkastílusáról, ami alátámasztja, hogy közvetlen diplomázás után nagyobb az esély a munkavállalásra. Miután a japán gazdaság túljutott a válságon, egy új jelenségre lettek figyelmesek, a fiatal végzős diákok elutasították a számukra fenntartott és előre biztosított állásokat.

Sakie Fukushima nézőpontja szerint, a munkaerő-piaci kereslet és kínálat ellentmondása okozza a problémát. Egy japán fiatal vállalati alkalmazott munkavállalási kedve és motivációja már közel sem olyan erős, mint az előző generáció tagjaié. Erre utal, hogy megjelentek olyan fiatalok, akik a vállalatnál felmerülő bármilyen probléma előfordulása esetén könnyen állást változtatnak.⁵ Az új generáció ugyanis egy súlyos értékválság áldozata, az eddigi japán társadalom sajátosságait már nem vallja magáénak, és már a vállalatok sem garantálják az eddig olajozottan működő rendszernek köszönhető szociális védőhálót.

Többen osztják azt a nézetet, miszerint az előző rendszerben a vállalatnál eltöltött évek számából kiindulva az idős dolgozók előnyt élveztek s élveznek a jelenleg felvett fiatalokhoz képest. Jo Shigeyuki szerint, a vállalatok és a kormány azzal, hogy főként alkalmi munkásokat alkalmaz főállásúak helyett, megvédte az idősek állásait. Ezzel szemben, Miyamoto Michiko szerint, a japán jóléti rendszer a fő ok, ami miatt megváltozott a fiatalok helyzete. A modern jóléti rendszer Japánban inkább befektetés volt, semmint szociális háló. Kritikus szociológusok szerint, a jóléti rendszer semmit sem változott a Meidzsi periódus óta, a megszállás ideje alatti amerikai reformkísérletek ellenére sem (1945-52), amelyek arra hivatottak, hogy a rászorultak számára támogatást nyújtsanak.⁶ A japán alkotmány 25. paragrafusára szerint a mindenkori kormány kötelessége, hogy minden japán állampolgár számára biztosítsa a létminimumot, azonban az 1955-1975 közötti időszak alatt, a kormány szociális kiadása 2%-a volt GDP-nek, míg a hiányzó költségeket a családi megtakarítások fedezték.⁷ Vagyis az alkotmánnyal szemben a gyakorlat mást mutat.

Ezen kívül, az akkori japán foglalkoztatás politika eredményeként Japánnak a késő 1990-es évekig nem volt szüksége munkanélküli segélyre. Emiatt Japánban preventív szociálpolitikát alkalmaztak és a hangsúlyt az oktatás, egészségügy és foglalkoztatás

⁵„Japan's schools flunking at global level: symposium”. *The Japan Times*, 2007. november 23.
<http://search.japantimes.co.jp/cgi-bin/nn20071123f1.html>, internetről letöltve: 2009. február 13.

⁶ Miyamoto Michiko: *Kakushakai to wakamono no mirai*. Tokyo: Dojidaisha, 2007. 103. o.

támogatására helyezték.⁸ A „Japán típusú jóléti állam” esetében nem az állam fedezte szociális terhek nagy részét, hanem a kiadások három szociális intézmény között: a család, a közösség és a vállalat között oszlottak meg, hogy fenn tudják tartani a szociális védőhálót.⁹ Ebből a szempontból, a média szerepe sem lebecsülendő. Japánban, az 1970-es években negatív kampány indult a nyugati típusú jóléti állammal szemben. Garon mutatott rá, hogyan tudta a média a politika érdekeinek megfelelően formálni a közvéleményt. A kampányok segítségével a kormány a jóléti kiadásokat igyekezett korlátozni, illetve a létező minimumon tartani. Kijózanító példát mutattak arról, hogyan alakul a szociális jólétben egy társadalom lustává, illetve az állam gondozására bízott idős emberek, hogyan maradnak magukra. Ezek a kampányok sikeresek voltak Japánban, amit az elszigetelődés mentalitása csak erősített abban, hogy a japán emberekben kialakuljon az igény, hogy az államra kell támaszkodniuk.¹⁰

Az 1990-es években, a jóléti állam irányítása még nehezebbé vált a globalizáció eredményeként kiéleződött verseny miatt. Ennek következményként, a jóléti rendszer pilléreiként ismert családok meggyengültek, változások követték egymást a társadalmi struktúrában és egyre nehezebbé vált a teljes foglalkoztatás elérése. Ugyanakkor, a vállalatoknak alacsonyan kellett tartani kiadásait, hogy versenyképesek maradhassanak a fejlődő országok olcsó termékeivel szemben. A teher, amit a vállalatok számára a szociális biztosítás és a jóléti juttatások jelentettek, elérték az állami költségvetés erre fordítható plafonját, vagyis a korábbi rendszer pénzügyileg fenntarthatatlanná vált.¹¹

A japán jóléti rendszer sajátos ága az állami támogatás helyett a családi összetartás.¹² A család egyedi szerepe egymás támogatásában rejlik: a gyermeknevelést az anya biztosítja cserébe a férj által garantált anyagi javakért. A gyermek szállásáért és anyagi támogatásáért cserébe a szülők elvárják, hogy idős korukban ápolja őket. Japánban, a családon belüli támogatás nyújtja a biztosítékot az élet bizonytalanságaival szemben. A jelenlegi jóléti rendszer eredménye a családtagok között kialakult függő viszony. Nehezen várható el a fiataloktól ilyen mérvű anyagi terhek mellett, hogy függetlenedjenek a szüleiktől. Függetlenül attól, hogy főállásban vagy mellékállásban dolgoznak-e, függetlenségük a keresetüktől függ.

⁷ Roger Goodman: *Children of the Japanese State*. Oxford University Press, 2000. 23. o.

⁸ Uo.

⁹ Uo.

¹⁰ Rear David: “Critical thinking and Modern Japan: Conflict in the discourse of Government and Business”. *Electronic Journal of Contemporary Japanese Studies*, 2008. március 4.

<http://www.japanesestudies.org.uk/articles/2008/Rear.html>, internetről letöltve: 2008. április 10.

¹¹ Fujimura Masayuki: “The Welfare State, the Middle Class, and the Welfare Society”. *Review of Population and Social Policy*, No. 9. (2000), 1-23. o. http://www.ipss.go.jp/publication/e/R_S_P/No.9_P1.pdf, internetről letöltve: 2008. április 11.

¹² Uo.

Ahhoz, hogy a gyerekek visszafizessék azt, amit a szülők oktatási költségként rájuk fordítottak (ami beruházás, nemcsak azért, mert nagyon drága, hanem azért is, mert a szülők visszavárják ennek megtérülését), Japánban egyetlen út létezik. David Chiavacci megfogalmazása szerint:

„a japán mindennapokban, ha a férfi keményen tanul, felvételt nyer egy jó hírű egyetemre. Diplomázás után erőfeszítéseit olyan állással díjazza, ahol megbecsült munkaerő lehet hosszútávra szóló szerződéssel. Ennek fejében életét a vállalatnak »adja«. A nő időközben hozzámegy egy ilyen sikeres emberhez és a házimunkának, családjának szenteli életét. Nemcsak a férjét támogatja és az idős szülőket gondozza, hanem gyerekei tanulmányi eredményét is szíven viseli és ösztönzi őket tanulmányaikban. A feleségek támogatása nélkül, akik minden kötelesség alól felmentik férjeiket, a férfi dolgozók nem tudnának teljesen a vállalat embereivé válni (*sarariman*), teljesen a munkájuknak élni, ami pedig a gazdasági sikert jelenti a vállalat és a nemzet számára. Ebből áll egy férfi és egy nő sikeres, teljes és boldog élete. Ez a típusú japán élet volt az alapja a modern kapitalizmusnak. Intenzív versenyt eredményezett az oktatásban, ami a japán gazdaság számára szakképzett dolgozókat biztosított és magas termelékenységet. Nemcsak hogy meghatározta az emberek gondolkozásmódját a munkáról, hanem azt is megmondta hogyan kell élniük.”¹³

Vajon mi történik azokkal, akik visszautasítják az eddig elfogadott gondolkodásmódot és nem a tradícióknak megfelelően viselkednek? A japán foglalkoztatás-politika arra az elgondolásra épül, hogy azoknak, akiknek nincs munkájuk, más bevételforrásuk van. Tehát azokat, akikre nem illik az előbbi a tipológia, kirekeszti őket a társadalom, lustaként és passzívként bélyegezve meg őket, ahogyan a NEET-ekkel is teszi.

A NEET-ek

A „Not in Education, Employment or Training” rövidítéseként használt „NEET” kifejezés először 1999-ben jelent meg a brit kormány megbízásából készült „Bridging the Gap” című riportban.¹⁴ Genda Yuji – aki hazájában a NEET-ek szakértőjének számít – alkotta meg a japán terminológiát a 18-34 éves korosztályra kiterjesztve, ellentétben az angol definícióval, ahol a 16-18 évesek estek bele ebbe a kategóriába. Japánban a legismertebb definíció a 2004-es *White Paper on Labour Economy Report*-ből ismert. Az itt szereplő definíció szerint, a NEET-ek azok a fiatalok, akik *nincsenek munkaviszonyban, egyedülállóak, és oktatásban sem*

¹³ Chiavacci David: “The Social Basis of Developmental Capitalism in Japan: From Post-war Mobilization to Current Stress Symptoms and Future Disintegration”. *Asian Business & Management*, Vol. 6. No. 1. (2007), 35-55. o.

¹⁴ Genda Yuji: “Jobless Youths and the NEET Problem in Japan”. *Social Science Japan Journal*, Vol. 10. No. 1. (2007), 23-40. o.

vesznek részt. Egy fontos különbség látható a japán és az angol definíció között, nevezetesen az, hogy az angol magában foglalja azokat is, akik munkanélküliek (álláskeresők).¹⁵

Genda Yuji a munkanélküli fiatalokat három típusba sorolja:

- Munkát keresők, akik aktívan keresnek munkát
- Munkát nem keresők, akik szeretnének dolgozni, de nem sikerült találniuk állást
- Munkát nem keresők, akik nem szeretnének dolgozni egyáltalán

Azok a fiatalok, akik az utolsó két kategóriába belesznek, tartoznak a NEET-ek közé, hiszen a japán terminológia szerint, munkakeresők nem lehetnek NEET-ek.¹⁶

Másrészről, Kosugi Reiko szerint, a japán társadalomban a NEET-ek az iskolából a munkahelyre történő átmenet deviánsai.¹⁷ Ő négy típusát különbözteti meg ezeknek a fiataloknak:

- akik nem hajlandóak érintkezni a környezetükkel,
- akik minden idejüket szórakozással töltik, miután elvégezték a középiskolát,
- azok az egyetemisták, akik nem tudnak dönteni a jövőjükkel kapcsolatban és
- azok, akik dolgoztak főállásban, de valamilyen oknál fogva elveszítették önbizalmukat saját képességeikben.

Az előbb említett első típus, aki nem érintkezik a környezetével, a *hikikomori*-ra is ráhúzható. Azok a fiatalok tartoznak ide, akik valamilyen trauma hatására bezárkóznak a szobájukba hat hónapra vagy többre, megtagadják az iskolába járást, és nem hajlandóak többé kommunikálni sem a családtagjaikkal, sem másokkal. Ezek a hikikori típusok ki vannak téve annak a veszélynek, hogy NEET-ekké válnak, mivel a két jelenség sokban hasonlít egymásra. Eszerint, hikikomori státusból könnyen válik valaki NEET-té, ez azonban nem feltétlenül jár együtt azzal, hogy aki NEET, az egyben hikikomori is. A fiatalok helyzetének bizonytalanná válásának másik jeleként kialakult egy másik csoport: a *freeter*-ek-é. A kifejezés először a késő 1980-as években jelent meg, és azokra a fiatalokra utal, akik visszautasítják a biztos munkahelyet, kereseti forrásuk bizonytalan, átmeneti munkákból áll. Kosugi Reiko rámutat arra, hogy ez a terminológia, a NEET-hez hasonlóan, egyben meg is bélyegzi a fiatalokat, annak

¹⁵ Inui Akio: "Why Freeter and NEET are Misunderstood: Recognizing the New Precarious Conditions of Japanese Youth". *Social Work & Society*, Vol. 3. No. 2. (2005), 244-251. o.

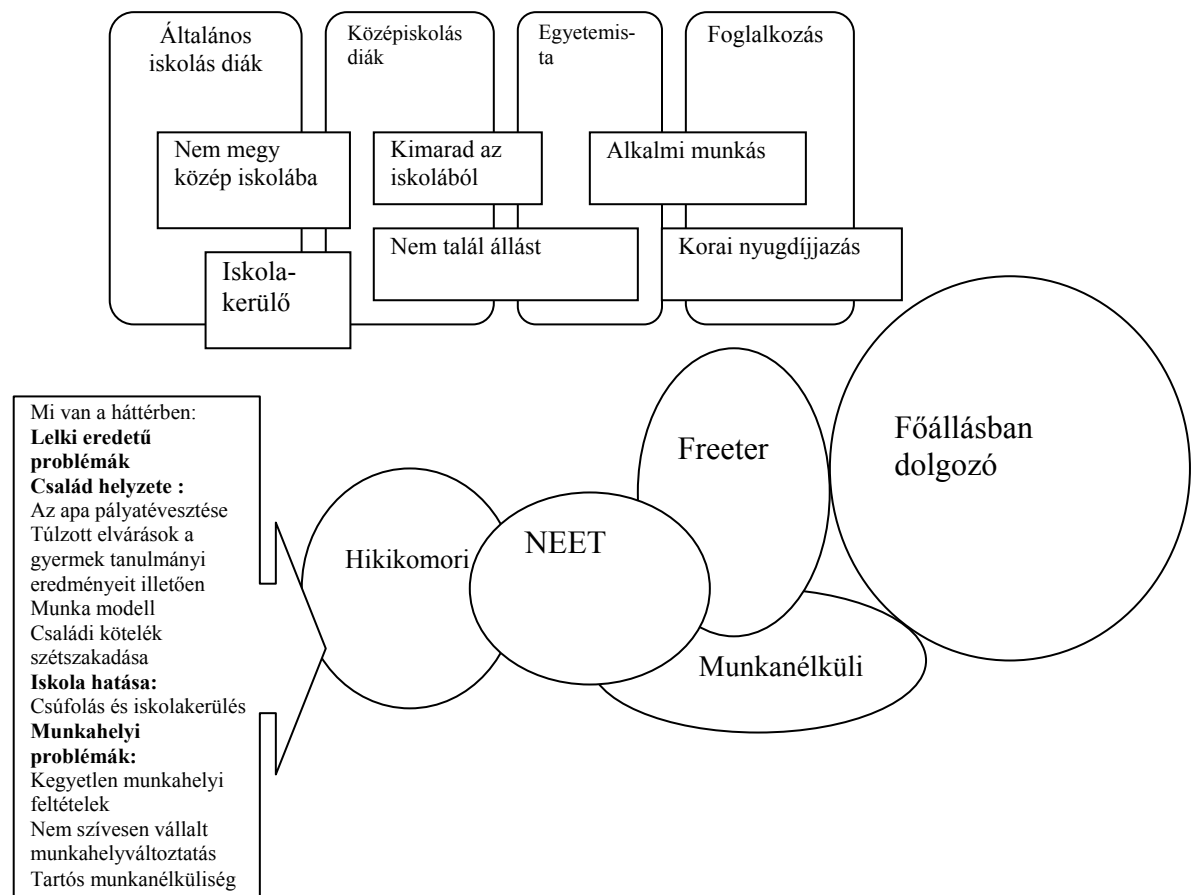
¹⁶ Genda Yuji: i. m. 23. o.

¹⁷ Kosugi Reiko, "The Problems of Freeters and "NEETs" under the Recovering Economy".

ellenére, hogy a freeter-ek nem tartanak igényt semmilyen jóléti juttatásra. Mindamellet, a freeter kifejezés másképp is értelmezhető. Utalhat azokra, akik szeretnének főállásban dolgozni, de még nem találták meg a megfelelőt, emiatt arra kényszerülnek, hogy beérjék alkalmi munkákkal, amíg nem találnak jobbat. Emellett vannak művész típusok is, akik várják a kiugrási lehetőséget, és még lehetne folytatni a sort.

Röviden úgy lehetne összefoglalni, hogy freeter-ek, azok a fiatalok, akik nem vesznek részt oktatásban, de elvállalnak alkalmi munkákat. Megállapíthatjuk, hogy miközben találhatóak átfedések a hikikomorik és a NEET-ek között, a hikikomori és freeter között nincsen összefüggés. A következő ábra is bizonyítja ezt az állítást.

1. ábra: Elképzelés a munkába állás során fiatalokat érintő nehézségekről¹⁸

Ez a grafikon 2008-ban Niigata megyében közzétett felmérés eredményeit mutatja. A felmérés definíciója szerint, NEET-ek azok a fiatalok, akiknek van lehetőségük munkát vállalni

Social Science Japan, 2005. <http://www.japanfocus.org/-Kosugi-Reiko/2022>, internetről letöltve: 2008. április 12.

¹⁸ Niito ni kan suru jittaichousa kenkyukai: „Houkokusho” 2008. március

http://www.pref.niigata.lg.jp/HTML_Simple/houkokusyo.pdf 28. o. internetről letöltve: 2008. október 16.

és él is bennük a vágy, hogy dolgozzanak, azonban különböző okok miatt nincs munkájuk és a jelenlegi foglalkoztatás politika nem nyújt elég támogatást ahhoz, hogy állást találjanak.

Honda Yuki a NEET csoportot két részre bontotta, mert szerinte a jelenlegi NEET definíciót nehéz alkalmazni és nem ad megfelelő képet a szóban forgó fiatalokról, ezért a könnyebb érthetőség érdekében, két részre osztotta a csoportot: „bizonytalan” és „inaktív” csoportra.

A „bizonytalan” csoportba tartoznak azok, akik miközben szeretnének dolgozni, nehéz körülményeik miatt nem találnak megfelelő, biztos pozíciót. Ezzel szemben a másik típus nem mutat különösebb érdeklődést a munka iránt, és nem tesz erőfeszítéseket egy állás érdekében sem. Ez a meghatározás hasonlít Genda Yuji osztályozásához, azonban Honda Yuki „inaktív” csoportjába beletartoznak a hikikomorik és a fiatalkorú bűnözők is.

Történelmi háttér

A Meidzsi korszakban,¹⁹ Natsume Soseki műveiben, aki korának elismert írója volt, feltűnt egy, a NEET-ekhez hasonló karakter. Olyan értelmiségi, aki felismerte a Tokugawa kor szamuráj hagyományainak érdemeit és divatjamúlt értékeit, és kétsége támadt a korabeli generációval szemben, melynek tagjai meghatározták az aktuális japán értékrendet. Ez az értelmiségi a *koto yumin*-ok („előkelő nomádok”), aki csak úgy tudta túlélni a kaotikussá vált társadalmat, hogy elszigetelte magát tőle.

Az amerikai megszállás után, a példátlan gyors gazdasági fejlődés és megfelelő szintű életvitel biztosítása egy új típusú fiatal réteg kialakulásához vezetett. Ennek a generációnak az életszínvonala, tanulási lehetőségei mind különböztek az elődeikétől. Kezdték megjelenni az olajozottan működő rendszer negatívumai. Ezek a fiatalok a *Shinjinrui*-nok („Új típus”), akiknek nem volt része olyan háborús traumákban, mint szüleiknek. Emiatt ez a generáció már nem vallja magának azokat az értékeket, mint elődeik, számukra elképzelhetetlen, hogy munkáért, vállalatért éljenek és feláldozzák jelenüket a jövőért. Az 1980-as években egy új kifejezés jelent meg, ami a japán fiatalok hozzáállását jellemezte, ezt *sanmu-shugi*-nak a három semmiség szindrómájának nevezték (érzéketlen, embertelen, felelősségtelen).²⁰

1986-ban, egy új jelenség jelent meg, nevezetesen a *pu-taro*. A *pu-taro* azokat az embereket jellemezte, akik munka helyett lazálnak, és egyszerűen élvezik az életet. A '80-as

¹⁹ Történelmi korszak (1868-1912).

években, negatív kampány hívta fel a figyelmet a fiatalok körében jelentkező értékválságra. Fujioka (1986)²¹ ezeket a fiatalokat „szöcskéknek” nevezi. Ez a generáció trend-központú, mely a szórakozást tartja mindennél fontosabbnak. Ezek a fiatalok a haszonélvezői nagyszüleik engedékenységének, mert az idősek ebben a korban nem költenek magukra, inkább az unokáikra áldozzák a javaikat. Ezekről a gyerekekről mondják azt, hogy „hat zsebük” van teletöltve a négy nagyszülő és két szülő által, így aránylag nagy összeggel rendelkeznek, amit magukra költhetnek. Másrészt, Uchida Tatsuru, aki az „Egyre romló magatartás” (Karyuu shikou című regény)²² írója, úgy fogalmazott, hogy a fiatalok próbálnak kibújni a felelősségi körök alól, mint amilyen az iskola és munka.

Az 1990-es évek a *parazita szinglik* kora. Yamada Masahiro szociológus a szakértője a témának, aki a definíció megalkotója is egyben. Az ő definíciója szerint, a parazita szingli olyan egyedülálló fiatalra utal, aki annak ellenére, hogy diplomát szerzett, még a szüleivel él, ezáltal függő kapcsolatot tartva fenn velük saját megélhetése érdekében. Yamada megemlíti, hogy a politikai és gazdasági tényezők a foglalkoztatás-politikával együtt – egymásra hatásuk miatt – nagyban hozzájárultak a parazita szinglik számának növekedéséhez, mivel a japán szociális biztosítási rendszer hatalmas juttatásokat biztosít az idősek számára. Yamada szerint, mivel ezek a fiatalok nem szembesülnek gazdasági nehézségekkel, nincs szükségük arra, hogy jól fizető állást találjanak. Ilyen körülmények között, ha egy fiatal bekerül egy vállalathoz, ami nem egyezik az ő elképzeléseivel, bármilyen kis elégedetlenség vagy probléma könnyen arra készteti, hogy állást változtasson. Yamada ezt úgy nevezi, hogy „luxus munkanélküliség”, hiszen nem von maga után komoly gazdasági következményeket.

Az 1990-es évek közepén, csúfolás vagy lelki terror (*ijime*) vált a nyilvános kritika célpontjává, ami a NEET-té válás egyik okaként ismeretes. A terrorizálásnak, csúfolásnak hagyománya van Japánban, szociális szankcióként alkalmazták. Erre példa *mura hachibu*²³ (a kiközösítés) falvakban. Azok, akik nem alkalmazkodtak a helyi elvárásokhoz, lelki terror áldozataivá váltak. Vagyis, ahogy a régi japán mondás mondja, a kiálló szöveget be kell verni. Ez a közmondás hűen tükrözi a társadalom ezen értékítéletét. Miközben a csúfolódás a gyerekek között létezik más társadalmakban is, Japánban – meglepő módon – főként azok az áldozataik, akik a legtehetségesebbek.²⁴ A Tokai Egyetem pszichiátere, Kosuke Yamazaki azt mondta, hogy

²⁰ Stephen S. Large: *Shōwa Japan: political, economic and social history, 1926-1989*. Taylor & Francis, 1998. 243. o.

²¹ White Merry: *The Marketing of Adolescence in Japan*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1995. 259. o.

²² Uchida Tatsuru: *Karyuu shikou*. Tokyo: Kodansha, 2007.

²³ Edó kor (1600-1867) óta alkalmazták falvakban, akik nem alkalmazkodtak a szabályokhoz, úgy lettek megbüntetve, hogy kirekesztették őket a közösségből.

²⁴ Zielenziger Michael: *Shutting out the Sun: How Japan Created Its Own Lost Generation*. Doubleday: Nan A. Talese, 2006. 17. o.

„a gyerekek arra használják ezt a módszert, hogy megszabaduljanak attól, aki más. Japánban mikor egy gyerek áldozatává válik mások terrorjának, nem tud többé iskolába járni. Ez gyakorta a kiindulópontja a *hikikomori-nak*”.²⁵ A pszichiáter, Masao Miyamoto szerint, a csúfolódás, a lelki terror a viselkedés-módosítás eszköze, „egy eszköz arra, hogy az egyén elfogadja a csoport logikáját”. Japánban a szocializációs folyamatok során az emberek megtanulják feladni saját érdekeiket a csoport harmóniájának megtartása érdekében.²⁶ A japánok értékrendjét alkotó harmónia és az arra való törekvés, olyan mértékű, hogy aki, vagy ami a csoport harmóniáját megzavarja, kirekesztik.

Az 1980-as és 1990-es években, sok gyermek öngyilkosságot és gyilkosságot követett el, megnőtt az iskolakerülők száma, amit az iskolán belüli lelki terrornak tulajdonítottak. „Az iskolakerülés (*futoko*) szintén ellenállás a fojtogató alkalmazkodás és a szigorú iskolai tanterv ellen. Ez utóbbi kritikusok célkeresztjébe került, amiért az nem előzékenyebb a mássággal szemben és nem ösztönzi a kreativitást.”²⁷

A NEET japán verziójának megalkotásával, ezek a fiatalok kritikák célkeresztjébe kerültek, mint antiszociális egyének, amely kategorizálás valljuk be túl egyszerű. A társadalmi, gazdasági körülmények és a fiatalok problémáinak figyelembe vétele nélkül ítéli meg azon fiatalokat, akik NEET-ekké váltak. Naito, japán szociológus, azt vallja, hogy a társadalmi berendezkedés a kiváltó oka a NEET-ek negatív megítélésének. Naito logikája szerint két jelenség együttes fellépése okozza a társadalomban a vádaskodást.²⁸

Ezek a következők:

- tömegtájékoztatás, negatív képet festve a fiatalokról;
- a közvélemény, akinek negatív képe van a fiatalokról

Japán média

Susan J. Pharr szerint, egyetlen intézmény sem olyan nehezen definiálható a fejlett ipari társadalmakban, mint a média. Egy Japán tanulmány szerint, az 1980-as években több társadalmi csoport vezetője nyilatkozott úgy, hogy valamennyi csoport közül (bürokrácia, politikai pártok, nagy üzletek és a média) a média az, aminek legnagyobb befolyása van a

²⁵ Uo.

²⁶ Sugimoto Yoshio: *An introduction to Japanese Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 17. o.

²⁷ Zielenziger Michael: i. m. 17. o.

²⁸ Kuniko Ishiguro: „Thinking About Younger People's Employment in 21st Century Japan”. *Electronic Journal of Contemporary Japanese Studies*, 2008. március 4. <http://www.japanesestudies.org.uk/reviews/2007/Ishiguro.html>, internetről letöltve: 2008. április 10.

hétköznapi életre. Ahogy Pharr említi, az 1973-as olajsokk és a gazdasági növekedés ütemében bekövetkezett fordulat után, a Pénzügyminisztérium, a Gazdasági Tervhivatal kétségbeesetten jelezték a jóléti kiadások bővülését. A kulcs-szlogen az "öregedő társadalmi probléma volt", ami az idős emberek állapota helyett azon terhekre fókuszált, amit az idős generáció miatt a gazdaság és a társadalom kénytelen elviselni.²⁹ Maggie Farley szerint, a kereskedelmi haszon az, ami a médiát motiválja abban, hogy az államot kiszolgálja. A japán sajtó államtól való függetlensége kétségbe vonható, hiszen már az 1868-as Meidzsi Restaurációt követően, a kormánynak megkötései voltak a sajtóval szemben, illetve Japán domináns kormánypártjának olyan kapcsolatai voltak a médiával, amelyek különböztek más demokratikus nemzetétől. Ez az úgynevezett „riporter klub”, amely szinte az összes kormányhivatalhoz, minisztériumhoz kapcsolódik. A klubon keresztül gyűjtik össze a híreket, és szoros kapcsolatokat alakítanak ki a klubon belül és kívül, így téve lehetővé az újságírók számára a szükséges informáltságot.³⁰

Ezen túlmenően, a japán kultúrában létezik egy kettősség, a *honne* és a *tatema*. A *tatema*, a kimondott, de nem úgy értett gondolat, miközben a *honne* a valódi, de ki nem mondott szándék, vélemény. A *tatema/honne* kettőssége újságíróknál és kiadóknál is megjelenik, akik annak ellenére, hogy feladatuk az információ terjesztése lenne, gyakran beérik felszínes, formális, *tatema* típusú hírek közzétételével.

Összegezve, a japán médiaszervezetek olyan különleges tulajdonságokkal rendelkeznek, amelyek más demokratikus nemzeteknél ebben a formában nem léteznek, és természetük sokkal ellentmondásosabb, mint a nyugati társadalmakban.

Negatív médiakampány

A fiatalok elleni negatív médiakampány az 1970-es 1980-as években kezdődött, mikor a motoros bandákkal szembeni félelem morális pánikba csapott át. A következő pánik 1997-re tehető, amikor a tizenévesek bűnözése (késelés és hajléktalanok ütlegetése) keltett feltűnést. A jelenség szokatlansága ellenére lehetséges, hogy a média túlkapása áll a pánikkeltés mögött. Az ehhez hasonló morális pánikok gyakoriak Japánban.³¹ Saito Tamaki, a hikikomori mítoszt alkotta meg azáltal, hogy fiktív számokat és rugalmas definíciókat vázolt fel a hikikomori-fiatalokról, és ez 2001-ben idézett elő morális pánikot Japánban. A mai morális pánik a NEET-

²⁹ Pharr J. Susan: *Media and Politics in Japan*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1996. 56. o.

³⁰ Farley Maggie: *Japan's Press and Politics of Scandal*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1996. 23. o.

³¹ Ambaras R. David: *Bad Youth*. Berkeley: University of California Press, 196. o.

ekről szól. Az egyik rádióadó olyan képet festett a NEET-ekről és az őket érintő problémákról, mely szerint ez a probléma a belépő a drogok, a bűnözés és a munkanélküliek világába.³² Ezzel szemben, a *Ne hívjatok NEET-ek!* című könyvében, Naito rámutatott arra, hogyan manipulálták az újságok a statisztikákat, azzal, hogy csak a bűnözés növekedését mutató számokat adták ki a késő '90-es évekből, miközben a valóságban a bűnözés mértéke alacsonyabb volt, mint az azt megelőző években.³³ Ennek alátámasztása érdekében, mutatnék egy olyan statisztikát a fiatalok által elkövetett gyilkosságokról, ami szemmel láthatóan csökkenő tendenciát mutat. Ez is azt bizonyítja, hogy a negatív előítélet a médiának köszönhető.

2. ábra: A 20 év alatti fiatalok által elkövetett gyilkosságok arányát mutatja.

Forrás: Honda Yuki, Naito Asao, Goto Kazutomo: *Don't call us NEET!*
Tokyo: Kobunsha Shinsho, 2006. 125. o.

³²T. Stonehill William: „NEET”. *NBR'S JAPAN FORUM (SOC)*

<http://nbrforums.nbr.org/forai/message.aspx?LID=5&sh=NEET&pg=1&MID=26131>, internetről letöltve: 2008. november 12.

A közvélemény

A közfelfogás szerint, a fiatalok NEET-esedése hiányzó felelősségérzetükből ered. Ennek alátámasztása érdekében, pár példával szeretnék élni.

- Annak ellenére, hogy magas a munkalehetőség, ők nem akarnak dolgozni.
- A NEET-ek szülei rosszabbak, mint az állatok.
- A szülőknek ki kell rúgniuk a gyerekeiket - ez a megoldás a NEET problémára.
- Aki nem akar dolgozni, az ne tartson igényt közszolgáltatásra se, hanem vonuljon el egy sivatagba és boldoguljon ott egyedül!
- A NEET jól hangzik, de szégyenteljes. Képesség és energia nélküli embereket jelent.
- A NEET-ek nem dolgoznak, és nem tanulnak, hogy szakmájuk, állásuk legyen. Sőt, nincs energiájuk és lelkesedésük sem az élethez, a szüleik etetik őket. Addig nem fog megoldódni a NEET probléma, amíg társadalmi kérdést, problémát csinálnak belőle.

Egy internetes felmérés alapján, amit Nomura Kutató Intézet végzett el Japánban a NEET problémával kapcsolatban, 2004 október 18-20-a között, kiderült, hogy annak ellenére, hogy meglehetősen kevesen ismerik a „NEET” mozaikszó jelentését (kevesebb mint 17%), közel 90%-a az embereknek gondolja azt, hogy a NEET-ek száma növekedni fog Japánban.³⁴

A fentiekben már említett japán foglalkoztatás-politika arra az elgondolásra épül, hogy azoknak, akiknek nincs munkájuk, más bevételi forrásuk van. Akikre pedig ez nem igaz, azokat kirekeszti a társadalom. Ezt mutatja a Munkaügyi Minisztérium 1990-ben készült jelentése is, ami szerint a fiatalok többségére jellemző a vállalattal szembeni lojalitás hiánya, számukra nem kívánatos a kemény munka, illetve a munkával szemben előtérbe helyezik a szórakozást.³⁵

Adachi osztályozása szerint a fiatalok karrierjét három fajta hozzáállás határozza meg:

- a tökéletes munkahely megtalálásába vetett hit,

³³ Honda Yuki, Naito Asao, Goto Kazutomo: *Don't call us NEET!* Tokyo: Kobunsha Shinsho, 2006. 123-128. o.

³⁴ Nomura Research Institute: „Over 90% of People Have a Sense of Crisis Regarding the NEET Issue”. 2004. október 18. <http://www.nri.co.jp/english/news/2004/041101.html>, internetről letöltve: 2008. november 23.

³⁵ Rear David: “Critical thinking and Modern Japan: Conflict in the discourse of Government and business”. *Electronic Journal of Contemporary Japanese Studies*, 2008. március 4. <http://www.japanesestudies.org.uk/articles/2008/Rear.html>, internetről letöltve: 2008. április 10.

- a passzivitás,
- a személyes érdekek előtérbe helyezése.³⁶

Az emberek többsége a fiatalokat okolja, amiért nem képesek munkát találni, ahelyett, hogy a probléma mögé néznének és belátnák, hogy az ok sokkal összetettebb, a diszkriminatív munkaerő piaci körülményekben és a megfelelő foglalkoztatás-politika hiányában rejlik. Egy 2008 áprilisában, Yokohamában tartott felmérés arra a kérdésre keresett választ, hogy manapság a fiatalok könnyen találnak-e állást, és vajon a NEET-eknek van-e kedve dolgozni. A 316 vállalat válaszából egyértelműen kiderült, hogy előítélettel viseltetnek a NEET-ekkel szemben, akiknek, szerintük, nem áll szándékában dolgozni. Emellett, Japánban előítéletet táplálnak azon tanulókkal szemben is, akik külföldön végezték tanulmányaikat, annak ellenére, hogy a szakértelem, amit elsajátítottak, ma többet jelent, mint 20 évvel ezelőtt.

Az 1980-as évek elején még úgy tekintettek rájuk, mint különcökre, akik képtelenek újra beilleszkedni a japán társadalomba.³⁷ A jelenség hátterében az a diszkriminatív elgondolás áll, hogy a függetlenné vált diplomás fiatalok szembeötlő tehetsége ellentmondásban van a konfliktuskerülő, harmóniára törekvő, csoportközpontú japán kultúrával. Ez támasztja alá azt az állítást is, miszerint azokat, akik külföldről térnek haza, a társadalomból való kirekesztés fenyegeti, amiért képességeikkel felülmúlják az átlagembereket. (Japánban főként azok a kirekesztés áldozatai, akik a legtehetségesebbek.)³⁸

Statisztika a NEET-ekről

Akio Inui-nek a NEET-ek problematikájával foglalkozó elemzése rávilágít arra, hogy a szakma eltérő definíciókat alkalmaz a NEET-ekre vonatkozóan. Egyes felmérések a fiatalok munkához való aktuális jogviszonya alapján határozzák meg kik azok, akik e kategóriába tartoznak, azaz náluk a csoportalkotás feltétele, hogy az illető munkaviszonyban, ill. egyéb munkavállalásra utaló jogviszonyban áll-e vagy sem. Más kutatások esetében az álláskereső kategória nemcsak munkanélküliekre utal, hanem azokra is, akik állást keresnek. Ez arra enged következtetni, hogy miközben a japán kormánynek meghatározott definíciója van a

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

³⁸ Michael Zielenziger: i. m. 23. o.

NEET-ekre vonatkozóan, addig felmérésenként mást és mást értenek NEET csoport alatt, egyes munkák az álláskeresőket is ide sorolják, mások pedig nem.³⁹

Mindeközben a NEET-ek lassan érezhető társadalmi problémává váltak Japánban. Az Egészségügyi Minisztérium adatai szerint az ezredforduló után az ebbe a kategóriába tartozó fiatalok száma az 1993-as 400.000 főről (1993) 2004-re meghaladta a 640.000 főt.

Kilátások

A dolgozat végére érve talán a legfontosabb kérdés, hogy a japán társadalom visszafogadja-e a fiatalokat NEET-ségük után? Nyolc hónapos, NEET-ekkel eltöltött tapasztalataimból kiindulva igazat adok Hiroshi Korokinak, aki szerint a japán fiatalok számára fontosabb, hogy védve legyenek elkülönülésük alatt, minthogy a társadalom befogadja őket. Fontos számukra, hogy feladják napi rutinjukat, és szokatlan dolgokkal találkozzanak, hogy emberségük felépüljön az elidegenedésből, amit éreztek a versenyközpontú, agyonkontrollált társadalomban, és hogy megtalálják az identitásukat, amit eddig a piacgazdaság és a társadalom kontrollált.⁴⁰ A japán kormány azért tünteti fel őket társadalmi zavarként, mert egyre jobban félnek attól a bürokraták, hogy a NEET jelenség olyan társadalmi feszültségekhez vezet, amelynek köszönhetően eluralkodik a társadalmi káosz, ami Japán jövője szempontjából beláthatatlan következményekkel járna.

A Külügyminisztérium 2005-ös riportja szerint, az ezredfordulót követően a kormány lépéseket tett a fiatalokat érintő foglalkoztatás-politika megváltoztatása érdekében. Először, 2003. júniusában elkészítették a Fiatalok Függetlenségének és Kihívásának Tervét. Az intézkedések a következők voltak: a fiatalok karrierjének követése az iskolától egészen a munkahelyig; segítségnyújtás álláskeresőknél, a fiatalok munkaerő-piaci helyzetének fejlesztése; a fiatalok képességének fejlesztése és lehetőségek biztosítása a munkaválasztáshoz. Az iskolákban karrier-orientált oktatási programokat vezettek be, például az „állás-útlevelet”, ami engedélyezi a részvételt nem formális oktatási programokban (ami felér egy munkatapasztalattal). 2005-ben, az országban húsz helyen alakult meg az úgynevezett Fiatalok Függetlenségének Iskolája, olyan programként, amely támogatja olyan fiatalok függetlenségét, akik évek óta nem dolgoztak.

³⁹ Inui Akio: i. m. 246. o.

⁴⁰ Japan-EU Seminar on Youth: “Enhancing young people’s participation in society through nonformaleducation”. *Ministry of Foreign Affairs of Japan (MOFA)*, London, 2005. november 23-24-25. 14. o.

2008. szeptemberében, az Egészségügyi Minisztérium azt tervezte, hogy megduplázza a NEET-ekkel foglalkozó centrumok, pszichiáterek, konzulensek számát, és megnöveli 25-ről 40-re azon iskolák számát, amelyek segítenek a NEET-eknek visszatérni a munkaerőpiacra. Naito szerint, a jelenlegi NEET-ekről szóló értekezések alátámasztják a róluk kialakult általános szemléletet. A japán társadalom hajlamos kivetni magából azokat az egyéneket, akik véleménye és értékrendje eltér a konzervatív normáktól, illetve azokat, akik nem követik az addig megszokott elvárásokat, szokásokat, normákat. Emiatt a NEET, mint terminológia olyan fiatalokat jelent, akik lelki betegek, ugyanúgy amint azt a hikikomori-knál láthattuk.⁴¹ Meglepő módon dolgozók is szenvednek lelki betegségektől. Egy tanulmányból, amit a Japán Termelékenység Központ készített, kiderült, hogy tavaly a 30-as éveikben járó fiatalok 61%-ánál tapasztaltak depresszióra, stresszre és a munkájukkal kapcsolatos lelki betegségekre utaló jeleket. Ez az arány 2002-ben 42% volt. „A foglalkoztatási rendszer átalakulása létbizonytalanságot eredményezett, ami miatt szorongóvá váltak az emberek. Így természetes, hogy problémáik vannak,” mondta Susumu Oda, a felmérést készítő pszichiáter.⁴²

Összegezve, a NEET-ekről kialakult negatív látásmód meglehetősen leegyszerűsített, ami nem veszi figyelembe a társadalmi struktúra és a munkaerőpiac hiányosságait. Ennek megerősítése érdekében szeretnék egy idézettel élni a „A magazin, ami nem mondja neked, hogy dolgozz!” című lapból. A cikk 2007. június 30-án, szombaton jelent meg Japán elveszett generációja címmel:

„Japán visszatért. A gazdaság évente 2%-kal növekszik, a vállalatok profitjai szárnyalnak, és a földárak emelkednek. Eközben a munkanélküliség 4%-os, annak köszönhetően, hogy a Japán Inc. újra alkalmazni kezdett végzős diákokat különféle állásajánlatokkal. Hirtelen a jövő újfent fényesnek tűnik az új generáció számára. Próbáld ezt elhiteni Sadaki Nehashi-val. A 31 éves szerződéses alkalmazott a Yamato Transport szállító cégnél harmadannyit keres egy hónapban, mint egy átlagos dolgozó Japánban. Ez előrelépés a 6 évvel ezelőtti belépéséhez képest, de még mindig nem elég ahhoz, hogy fenntartsa önállóan egy lakást, ami miatt a szülei egyszerű lakásában kénytelen élni Tokióban. »Az elvárásaimból vissza kellett vennem egy kicsit.« vallja be Nehashi, aki tenger-biológusként diplomázott 2000-ben.

»Ha vártam volna egy főállásra, valószínűleg még mindig csak várnék.« Ha a gazdasági mutatók javuló tendenciát mutatnak, hogy lehet az, hogy Nehashi-hoz hasonló japán fiatalok milliói kénytelenek beérni alkalmi munkával? Egy egész generációt érint a gazdaság stagnálása, ami 2003-ban kezdett enyhülni. Ebben az időszakban, a fiatalok szembesültek az „alkalmazás jégkorszakával”. Sokan beérték alkalmi munkával, remélve, hogy időközben megtalálják a kiutat egy főállás formájában. Így kerülve meg a

<http://www.mofa.go.jp/region/europe/eu/seminar0511.pdf>, internetről letöltve: 2008. november 26.

⁴¹ Tran Mariko: „Unable or Unwilling to Leave the Nest? An Analysis and Evaluation of Japanese Parasite Single Theories”. *Electronic Journal of Contemporary Japanese Studies*, 2006. július 3.

<http://www.japanesestudies.org.uk/discussionpapers/2006/Tran.html>, internetről letöltve: 2008. április 9.

⁴² „Japan's Lost Generation”. *Hatarake to iwanai walking magazine*, 2007. június 30.

<http://hyogaki-sedai.jugem.jp/?eid=172>, internetről letöltve: 2008. április 13.

problémát, amit az a maradi foglalkoztatáspolitikája okoz, ami még mindig az élethosszig tartó foglalkoztatást méltányolja, és elítéli az állásváltoztatást.

Ezt a csoportot »elveszett« vagy »szenvédő« generációnak hívják. A Belügyminisztérium adatai szerint 3.3 millió 25 és 34 év közötti japán ember dolgozik alkalmi munkásként 10 éve. Ezek a fiatalok különböző, kevésbé elismert beosztásokban dolgoznak a hierarchiaközpontú Japánban. Ők azok, akik általában szerződéses alkalmazottak, alacsonyabb fizetéssel, mint a főállásúak, minimális biztonsággal és kevesebb juttatással. Ide tartoznak még a freeterek, vagy a sor végén kullogó NEET-ek is.⁴³

⁴³ Uo.

Besenyő János:

Nyugat-Szaharai konfliktus – az önállósodási küzdelem kezdete, a Nemzetközi Bíróság döntése és a „Zöld Menet”

A tanulmány az őslakosok 1960-as években megkezdett függetlenségi törekvéseit, a területet megszállását „békésen” kikényszerítő „zöld menetet” és a hágai Nemzetközi Bíróságnak a területtel kapcsolatos döntését mutatja be. Első része azokról a mozgalmakról, politikai pártokról szól, amelyek meghatározták, illetve továbbra is jelentős hatást gyakorolnak Nyugat-Szahara sorsára.

Az írás második része a Nyugat-Szahara nemzetközi jogállásáról született hágai nemzetközi bírósági ítéletet vizsgálja meg, külön foglalkozva a Bíróság által megalapozatlannak ítélt, és elutasított marokkói és mauritániai igényekkel, ami megteremtette az őslakosok számára a saját független államuk létrehozásának lehetőségét.

A tanulmány harmadik része a marokkói király által 1975-ben megszervezett „Zöld menetet” mutatja be, beleértve azokat a kockázatokat is amelyeket a konfliktus megoldatlansága rejt magában.

Elsőre talán valószínűtlenül hangzik, de a magyar biztonságpolitikában Afganisztán és a balkáni térség mellett a mediterrán régió és benne Nyugat-Szahara szerepe jelentősen felértékelődött az elmúlt években. Azok a szervezetek (Európai Unió és a NATO), amelyeknek hazánk is a tagja, fokozott érdeklődést tanúsítanak a terület irányába. Ennek vannak gazdasági és biztonsági (terrorizmus előretörése a Maghreb régióban, migráció, csempészet, stb.) vetületei is, amelyek Magyarországot is érintik.

Írásomban a nyugat-szaharai őslakosok, a szaharávik 1960-as években megkezdett függetlenségi törekvéseit, a hágai Nemzetközi Bíróság döntését és a területet megszállását „békésen” kikényszerítő „zöld menetet” szeretném bemutatni. A tanulmány első része azokról a mozgalmakról, politikai pártokról szól, amelyek meghatározták a Nyugat-Szahara későbbi

* Besenyő János honvéd őrnagy a ZMNE doktori iskolájának tanulója, kutatásának témája az afrikai békefenntartó műveletek (a magyar részvétel szempontjából is), a gyerekkatonaság intézménye, a DDR programok működése. Az ENSZ nyugat-szaharai missziójában egy évet töltött békefenntartóként az 1995 óta ott résztvevő magyar kontingens tagjaként. Rendszeresen jelennek meg tudományos publikációi és ismeretterjesztő cikkei. A nyugat-szaharai tapasztalatainak és több éves kutatómunkájának eredményeként a pécsi Publikon kiadó 2009-ben adta ki az angol nyelven írt Western Sahara című könyvét.

sorsát, illetve ma is jelentős hatást gyakorolnak rá (pl. Polisario). Itt vizsgálom azokat a szervezeteket, amelyeket akár a területet korábban gyarmatosító spanyolok, akár azt őket követő marokkóiak hoztak létre, illetve támogattak.

Az írás második részében megvizsgálom a Nyugat-Szahara nemzetközi jogállásáról született hágai nemzetközi bírósági ítéletet, annak előzményeit, körülményeit és utóhatásait. Itt külön foglalkozom az elutasított marokkói és mauritániai igényekkel, amelyeket a bíróság megalapozatlannak ítélt, ezért jogilag a döntésével lehetőséget biztosított az őslakosoknak a saját független államuk létrehozásának (ami mint tudjuk a mai napig nem következett be). A tanulmány utolsó, harmadik részében a marokkói király által 1975-ben megszervezett "Zöld menet" lebonyolítását és hatásait mutatom be, beleértve azokat a kockázatokat is amelyeket a konfliktus megoldatlansága rejt magában.

A szakirodalom feldolgozása mellett a tanulmány egyes részein támaszkodtam azokra az információkra és interjúkra, amelyeket Magyar Honvédség tisztjeként 2003-2004-ben az ENSZ által vezetett békefenntartó misszió (MINURSO) tagjaként szereztem és készítettem. Magyar nyelven Nyugat-Szahara múltjával kapcsolatban hasznos forrásnak bizonyult Igaz Leventének a térség történeti múltjával foglalkozó tanulmánya a Kül-Világ folyóirat 2003/1-es számában.

Néhány szó a térségről

A terület Észak-Afrikában, az Atlanti-óceán partján helyezkedik el. Északról Marokkó, keletről Algéria (42 kilométernyi közös határral), míg keletről és délről Mauritánia határolja. Területe 266 000 négyzetkilométer. Mint a legtöbb afrikai ország esetében, a határok helyét itt is a területet gyarmatosító hatalmak jelölték ki, különféle szerződések ratifikálásával. A nyugat-szaharai területek határait a Spanyolország és Franciaország között 1900-, 1904- és 1912-ben megkötött egyezmények szabályozták, illetve alakították ki.¹

A spanyolok csak 1936-ra tudták teljesen elfoglalni a nyugat-szaharai területeket, ahová helyőrségeket (Zug, Tichla stb.) telepítettek és elnevezték azt Spanyol-Szaharának.² A második világháborút követően elindult dekolonizációs hullám az 1960-as évekre érte el Afrikát. A gyarmatok mielőbbi felszámolását és önállóvá válásukat támogatta az ENSZ által elfogadott

¹ Erik Jensen: „Western Sahara, Anatomy of a Stalemate.” International Peace Academy, Occasional Paper Series, 2005. 24. o.

1514. számú határozat, a „gyarmati deklaráció” is.³ A határozat elfogadása a volt gyarmattartó államok részéről szintén komoly lépést jelentett a gyarmati rendszer felszámolásában, így a következő tíz évben szinte teljesen átalakult Afrika politikai térképe.⁴ 1962-ben a Spanyol-Szaharát körbevevő három ország, Marokkó, Algéria és Mauritánia is függetlenné vált, 1965-ben pedig már 38 önálló állam létezett a kontinens területén. Részben ezért, részben a fokozódó diplomáciai nyomás miatt felmerült annak lehetősége, hogy a területen élők gyakorolhatnák önrendelkezési jogukat.

A hatvanas évek elejére már felértékelődött Nyugat-Szahara, ugyanis 1947-ben felfedezték az első foszfátbányát, majd később a sikeres kutatások után elkezdték a kitermelést. Spanyolország további ásványkincsek után kezdett kutatni, ezért a terület megtartása fontosabbá vált. Az őslakosság eközben megpróbálta kialakítani saját politikai szervezeteit. 1967-ben Mohamed Szidi Ibrahim Bassziri megalapította a Szaharai Felszabadítási Mozgalmat (Harakat Tahrir Saguia El Hamra wa Wadi Ed Dahab).⁵ Bassziri a Reguibat törzsből, Tan-Tan városából származott, majd később Casablancában, állami ösztöndíjjal tanult. Ezután lehetősége nyílt a kairói, majd a Damaszkuszi egyetemen diplomát szerezni, ahol a pánarab eszméket hirdető baaszizmus hatása alá került. Miután megkapta diplomáját, visszatért Marokkóba, és egy radikális újság, a „Fáklya” (*Al-Chibab*) alapító főszerkesztője lett.⁶

1967-ben úgy döntött, hogy visszaköltözik szűkebb pátriájába. Smara városában vallási tanítónak helyezkedett el, és itt hozta létre először még titkos szervezetét, a Harakat Tahrirt. A spanyol katonai elhárítás rövid időn belül felfigyelt tevékenységére és 1970 júniusában jelentést készített a kormányzó számára. A jelentésből kiderült, hogy a veszélyesnek ítélt új szervezetben számos olyan saharávi vesz részt, aki a spanyol légióban, a helyi rendőrségben vagy a *Troopas Nomadas*⁷ egységeiben szolgál. és őslakos közösségből szervezett félkatonai nomád csapatoknál szolgál.

A Harakat Tahrir először békés úton akart küzdeni a céljaiért, a saharai területek függetlenségéért. 1970. június 17-én hatalmas tüntetéssorozatot szerveztek az ellen tiltakozva, hogy a Szaharából hivatalosan is spanyol tartományt akartak létrehozni. A tüntetést a

² Tony Hodges: *Historical Dictionary of Western Sahara*. Scarecrow Press, 1982. 6. o.

³ Andreu Solá-Martín: „Lessons from MINURSO: A Contribution to New Thinking.” *International Peacekeeping*. Vol. 13. No. 3. (2006) 369. o.

⁴ Sík Endre: *Fekete Afrika Története*. III. kötet. Akadémiai Kiadó, 1972. 164-167. o.

⁵ Tony Hodges; *The Roots of a Desert War*. Lawrance Hill & Company, 1983. 153-155. o.

⁶ André Bank - Bas Van Heur: „Transnational Conflicts and the Politics of Scalar Networks: evidence from Northern Africa.” *Third World Quarterly*. Vol. 28. No. 3. (2007) 602. o.

spanyolok elfojtották, amelynek eredményeként több mint tizenkét halottat és több száz sebesültet számoltak össze a szervezet tagjai. A mozgalom több tagját, köztük tizenhat katonát bebörtönözték, vagy a Kanári-szigetekre deportálták, a vezetőjük pedig a letartóztatása után egyszerűen eltűnt és soha többé nem került elő. A helybeliek jelentős része ekkor arra az álláspontra jutott, hogy békés eszközökkel nem lehet célt érni, így egyre többen támogatták egy fegyveres felkelés tervét.⁸

1973. május 10-én El-Válid Musztafa Szayid hozta létre a Polisariot (Frente Popular para la Liberacion de Saguia El-Hamra y Rio de Oro, Népi Front Saguia el Hamra és Rio de Oro felszabadításáért) Nyugat-Szahara fegyveres harccal történő teljes felszabadításért.⁹ Az első akciót tíz nappal később május 20-án az ő vezetésével hajtották végre, amikor megtámadták az El-Khangában lévő spanyol katonai ellenőrző pontot.¹⁰ A támadás magán viselte az amatőrizmus szinte minden jegyét, azonban mégis jó példát adott a későbbi rajtaütések megszervezéséhez.

Az elszigetelt támaszponton Troopas Nomadas tizenkét katonája teljesített szolgálatot, akik közül néhányan járőrbe indultak, amikor elfogtak két a bázis környékén lapuló fiataalt. A járőrök letartóztatták és bezárták őket a fogdába, nem is ejtve, hogy az egyik foglyuk maga el-Váli. Az egység parancsnoka jelentette a legközelebbi spanyol helyőrségnek az esetet, de a rabokat elszállítani nem tudták az időközben bekövetkezett rajtaütés miatt. A meglepett katonáknak nem volt ideje fegyvert használni, így a támadók kiszabadították társaikat, és a zsákmányolt fegyverekkel gyorsan elvonultak. A spanyolok által kiküldött járőr tagjai már csak az összekötözött katonákat találták a támaszponton.¹¹

A Polisario hamarosan több más támadást is végrehajtott Adzsejdzimat, Bir Lehmar, Tifariti és Guelta ellen. Számos alkalommal megrongálták a Bou Craa-i foszfát bányákat és az ezeket a kikötővel összekötő szállító berendezéseket. Az események hatására az ENSZ 1975 májusában vizsgáló bizottságot küldött ki és megállapította, hogy a Polisario, mint felszabadítási és nem, mint terrorszervezet működik.¹²

⁷ A Troopas Nomadas (nomád csapatok) egy a helyi lakosságból létrehozott, spanyol vezetésű könnyűfegyverzettel felszerelt félkatonai alakulat volt, amelyet Spanyolország kifejezetten a Nyugat-Szaharában állomásozó spanyol gyarmati hadsereg kiegészítésére hozott létre.

⁸ Toby Shelley: „Endgame in the Western Sahara, What Future for Africa’s Last Colony?” Zed Books, 2004. 169-170. o.

⁹ Hodges: *The Roots of a Desert War*. 158-159. o.

¹⁰ David L. Price: „Morocco and the Sahara: Conflict and Development.” *Conflict Studies*, No. 88. 5-6. o.

¹¹ Hodges; *The Roots of a Desert War*. 161. o.

¹² John Mercer: „The Sahrawis of Western Sahara.” *Minority Rights Group*, No. 40. 1979. 9. o.

Marokkóban a Szaharai és Mauritániai Ügyek Minisztériuma 1965-ben létrehozta a Spanyol-Szahara felszabadításáért küzdő pártot (FLS-Frente de Liberacion del Sahara bajo Dominacion Espanola), amit Moulay Hassan Ben Driss, a király nagybátyja felügyelete alá helyeztek.¹³ A párt delegációt küldött az ENSZ 1966. november-decemberében tartott ülészakára, hogy Marokkó érdekében lobbizzanak, és saját újságot is létrehozott (Nuestro Sahara), amelynek vezetője a marokkói kormánypárt, az Istiqlal pártbeli Brika Zaruali volt.¹⁴

1974-ben spanyol támogatással megalakult a Szaharai Nemzeti Egységpárt (PUNS), amelyben néhány törzsfőnök és Dzsemáa¹⁵ tag is pozíciót kapott. A párt egy tizennégy pontos programot fogadott el, amelyben már szó volt az önrendelkezési jog megvalósításáról és a szomszédos államok által felvetett területi követelések teljes elutasításáról is. Ez a formáció azonban a spanyolokkal együttműködve kívánta a céljait elérni, és a fegyveres harc lehetőségét kizártnak tartotta. A szervezet fontos célja volt a hagyományos társadalom, a kultúra és a vallás megőrzése, ezért képviselői és vezetői a sejkék, a tehetős rétegek és az idősebb generáció tagjai közül kerültek ki. Miután a spanyolok kivonultak Nyugat-Szaharából a szervezet is megszűnt.¹⁶

A Felszabadítás és Egység Frontját (FLU) marokkói támogatással, többnyire a marokkói hadseregből kivált katonák részvételével hozták létre, tevékenységéről nem található információ.¹⁷ Még 1972 júniusában alakult meg a MOREHOB mozgalom (Mouvement de Resistence les Hommes Bleus) Marokkóban, amely céljául Nyugat-Szahara, Ceuta és Melilla felszabadítását tűzte ki.¹⁸ A szervezet vezetője egy néhai marokkói rendőr, Bashir Figuigui, vagy az Eduardo Moha néven is ismert szerencselovag volt. A szervezet egyetlen bizonyítható tevékenysége az volt, hogy a külföldi országok nagykövetségeire a spanyolokat elítélő röplapokat juttatott el. Amikor az ENSZ képviselői meglátogatták Nyugat-Szaharát, a jelentésük szerint egyetlen egy olyan emberrel sem találkoztak, aki tagja, szimpatizánsa lett volna a szervezetnek, vagy akár csak tudott is volna a létezéséről. Moha először az algériaiaktól akart pénzt kérni a felszabadítási harcokra, de miután az algériai vezetéstől támogatást nem kapott, Rabatba tette át székhelyét és a marokkói álláspontot képviselte a továbbiakban.¹⁹

¹³ Hodges; *The Roots of a Desert War*. 112. o.

¹⁴ Richard Lawles - Laila Monahan: *War and Refugess, The Western Sahara Conflict*. Pinter Publishers, 1987. 41. o.

¹⁵ Törzsi tanács Nyugat-Szaharában, amit a spanyolok hoztak korábban létre.

¹⁶ Mercer: *Spanish Sahara*. 243-244. o.

¹⁷ Hodges; *The Roots of a Desert War*. 201-202. o.

¹⁸ Jensen: i. m. 26. o.

¹⁹ Mercer: *Spanish Sahara*. 228. o.

A Polisario által szervezett rajtaütések nemzetközi visszhangjaként 1973. július 23. és 24. között Agadirban, Algéria, Mauritánia és Marokkó részvételével hármass csúcstalálkozót tartottak és az alábbi közös közleményt bocsátották ki:

„A három államfő különleges figyelmet szentelt a még spanyol gyarmatosítás alatt lévő Szahara kérdésének. Ismételten kifejezték szilárd ragaszkodásukat az önrendelkezés elvéhez és azt a meggyőződésüket, hogy ennek valóra váltását figyelemmel fogják kísérni. Az önrendelkezésnek olyan keretek között kell megvalósulnia, amely biztosítja a saharai nép szabad akaratának érvényesülését az ENSZ vonatkozó határozatainak megfelelően.”²⁰

1973. szeptember 21-én Franco tábornok bejelentette, hogy területi autonómiát ad a saharaiak részére, majd fokozatosan önrendelkezési jogot is.²¹ Ennek hatására Marokkó erőteljes diplomáciai offenzívába kezdett annak érdekében, hogy igazolja történelmi jogait Nyugat-Szahara területére. Álláspontjuk szerint a helyieknek csak két választása lehet, vagy spanyol uralom alatt maradnak, vagy csatlakoznak a marokkói hazához. Ezt a második változatot támogatta Franciaország is.²²

Elképzelések „Nagy Marokkóról”

Amikor 1974. július 4-én a spanyolok nyilvánosságra hozták tervüket a Nyugat-Szaharának adandó autonómiáról, a felháborodott II. Hasszán még aznap üzenetet küldött az ekkor már súlyos beteg Franconak, és óvta minden olyan egyoldalú lépéstől, amely a spanyol közigazgatás alatt álló Szaharára vonatkozik. A király egy másik nyilatkozatában már elvetette az addig minden fórumon elfogadott népszavazás eredményét, kivéve, ha az a Marokkóhoz való csatlakozást jelentené. Ugyanekkor már fegyveres beavatkozásra is készült, amit jól mutatott az a tény, hogy Dlimi ezredest, egyik leghűségesebb parancsnokát nevezte ki a határmenti körzet parancsnokává. Az ezredes rövid időn belül jelentős, 24.000 főnyi csapatösszevonást hajtott végre a határ mentén.²³ A király a saharai területekhez való jogát az un. „Nagy Marokkó” néven elhíresült eszmefuttatásból vezette le. Először ezt a kifejezést Allal el-Fassi, az Istiqlal párt első számú vezetője használta Marokkó függetlenné válásának

²⁰ „Joint Communiqué Issued by the Governments of Algeria, Mauritania and Morocco”, 24 July 1973, at Agadir, in UN Document A/10023/Rev. 1, pp. 126-127.

²¹ André Bank - Bas Van Heur: i. m. 606. o.

²² Hodges: *The Roots of a Desert War*. 167-168. o.

²³ Hodges: *The Roots of a Desert War*. 181. o.

napján.²⁴ A kairói száműzetéséből éppen csak hazatért politikus szerint az akkor kivívott szabadság csak részleges, mivel a marokkóiaknak a rég eltűnt Almoravida birodalmat kell helyreállítaniuk, amit ő csak „Nagy Marokkóként” emlegetett.

1. térkép: Az uralkodó által elképzelt Nagy Marokkó területe (szaggatott pontokkal jelölve)

Forrás: Besenyő János: *A nyugat-szaharai kérdés és az ENSZ által vezetett békefenntartó misszió (MINURSO) tevékenysége*. Geopolitikai Tanács, 2007, 51. o.

A politikus 1956. március 27-én, egy nyilvános gyűlésen már arról beszélt, hogy a teljes Szahara Tindouf és Atar között és az algériai területek egy része is Marokkót illetik.

„Ha Marokkó független is, akkor sem teljesen szabad. A marokkói emberek addig folytatják a harcot, amíg Tangier, a Szahara Tindouftól Colomb-Becharig, Touatig, Kenadzáig, és Mauritániáig fel nem szabadul és egyesül újra. A mi függetlenségünk csak a Szaharával együtt lesz teljes egész. Marokkó határai délen a Szenegáli St. Louisnál fognak végződni.”²⁵

²⁴ I. William Zartman: *The Sahara-bridge or barrier?* Carnegie Endowment For International Peace, 1963. 42-43. o.

²⁵ Jensen: i. m. 25. o.

A könnyen befolyásolható, nagyrészt írástudatlan tömegek a friss szabadság lázában könnyen fanatizálódtak, és tényleg elhitték a politikus által felvázolt víziók megvalósulásának esélyét. Amikor befolyásának ilyen mértékű növekedését látta, el-Fassi étvágya is megjött, és a párt által finanszírozott „Al-Alam” napilapban írt cikkében már a teljes algériai Szahara, Mauritánia és Mali északi területeit is ősi marokkói földként említette.²⁶

A marokkói vezetés először nem is foglalkozott az általuk csak komolytalannak és megalapozatlannak ítélt teóriával, azonban nem engedhették meg, hogy a központi hatalom mellett bármilyen politikai erő is mozgósíthassa a tömegeket. Mivel az újra függetlenné vált királyság szervezete még csak kialakulóban volt, komoly veszélyt jelenthetett egy rivális párt vagy politikus, aki képes a tömegek befolyásolására.

Az uralkodó, V. Mohammed először 1958 február 25-én a Marokkó és Nyugat-Szahara természetes határát képező Draa folyó völgyében, a M’hamid oázisban lévő piactéren beszélt arról, hogy minden erejét latba veti az elszakadt családok egyesítésére és a szaharai területek visszaszerzésére.²⁷ Mivel a francia és spanyol csapatok pont ebben az időben mértek vereséget az ún. Felszabadítási Hadsereg²⁸ Rio de Oroban tevékenykedő egységeire, elképzelhetetlennek tűnt a katonai erő alkalmazása.

Az Spanyolország és Marokkó közötti katonai műveleteket lezáró a Cintrai-szerződésben a spanyolok átadták Nyugat-Szahara egy részét, Tarfayát és környékét, mindenféle ellentételezés nélkül.²⁹ Azok, bár meglepődtek a nem várt gesztuson, rögtön bejelentették, hogy határmódosítási követeléseik vannak a spanyol kormánnyal szemben, jóllehet el-Fassi álmainak jelentős részével gyorsan le kellett számolniuk. Először a Mali északi részére irányuló igényüket adták fel, amikor az ország elnöke, Modibo Keita 1960 szeptemberében részt vett a Casablancai Csoportnak nevezett politikai-gazdasági csoport létrehozásában.³⁰

Amikor az ENSZ Mauritániát 1960-ban független államként elismerte, a marokkóiak területi követelése ott is okafogyottá vált.³¹ A „Nagy Marokkó álmának” a végső dőfést az

²⁶ Richard Lawles - Laila Monahan: i. m. 25. o.

²⁷ Zartman: i. m. 46. o.

²⁸ A Felszabadítási Hadsereg olyan főként marokkóiakból álló félkatonai szervezet volt, amely a Nyugat-Szaharában és Mauritániában hajtott végre támadásokat az ottani francia és spanyol egységek ellen.

²⁹ Virginia McLean Thompson - Richard Adloff: *The Western Saharans, Background to Conflict*. Taylor & Francis, 1980. 155. o.

³⁰ Hodges; *The Roots of a Desert War*, 88. o. illetve Zartman: i. m. 51-57. o.

³¹ Hodges: *The Roots of a Desert War*, 90-91. o.

Algériával 1963-ban kirobbant határ háború (a „homok háború”)³² adta meg, így a marokkói kormány már csak Nyugat-Szaharával kapcsolatosan tartotta fenn területi igényeit.³³

A marokkói csapatösszevonások ellenére 1974. augusztus 21-én a spanyol kormány jegyzéket küldött az ENSZ főtitkárának, amelyben kijelentették az önrendelkezésről szóló népszavazás lebonyolítása iránti készségüket.

Nem csak Marokkó, de Mauritánia is jogot formált Nyugat-Szaharára azzal az indokkal, hogy a mesterségesen létrehozott határok két oldalán ugyanaz a nép él.

„Én nem segíthetek eltépni azokat a kötelékeket, amelyek összekötnek bennünket: azonos neveket viselünk, azonos nyelven beszélünk, ugyanazokat a nemes hagyományokat őrizzük, ugyanazokat a vallási vezetőket és szenteket tiszteljük, ugyanazon a területen legeltetjük állatainkat és ugyanazokból a kutakból is itatjuk meg őket. Összefoglalva, mi ugyanannak a sivatagi civilizációnak vagyunk a tagjai, amire annyira büszkék vagyunk. Ezért hívom a Spanyol Szaharában élő testvéreinket megvalósítani a nagy álmot, a szellemileg és gazdaságilag egységes Mauritániát.”³⁴

Ezeket a szavakat az akkor még elnökhelyettes Mokhtar Ould Daddah mondta 1957-ben hat héttel a beiktatása után, bár Mauritániát ekkor már közös konszenzus alapján irányították a franciák és a mauritániaiak, így a terület továbbra is francia protektorátusként francia elnökkel működött.

A frissen megválasztott elnökhelyettes terve szerint, a Spanyol Szaharában lévő hasszanija nyelvet beszélő saharávi törzsekkel egyesülve létrehozható lett volna egy új, nagy Mauritánia.³⁵ A marokkóiak persze tiltakoztak, és a „franciák hűséges kutyakölykeinek” nevezték a mauritániaiakat. Hogy bebizonyítsa állhatatosságát, az új alelnök a Cintrai-egyezményben átadott területeket és Dél-Marokkó egy részét is Mauritániának követelte, mivel az régen a Tekna törzsszövetség befolyási területe volt.

Természetesen a félig irreális követelés mögött egy, a Marokkó terjeszkedésével kapcsolatos komoly, valós félelem húzódott meg. Ugyanis ha a marokkóiak elfoglalják az általuk követelt területet, akkor Mauritánia és az ősi ellenség között több mint 1200 km-es közös határ alakult volna ki. A határt nem ismerte volna el véglegesnek Marokkó, így később az addig csak elviekben megfogalmazott területi követeléseit gyakorlatban is megpróbálhatta

³² Anthony H. Cordesman: *A Tragedy of Arms, Military and Security Developments in the Maghreb*. Greenwood Publishing Group, 2002, 58. o.

³³ Mercer: *The Sahrawis of Western Sahara*. 7. o.

³⁴ Hodges: *The Roots of a Desert War*, 100-101. o.

³⁵ David J. Dean: *The Air Force Role in Low-Intensity Conflict*. Air University Press, 1986, 37. o.

volna átültetni, amely Mauritánia számára az önálló államforma megszűnését is hozhatta volna.³⁶

Pont ezért Mauritánia számára Spanyol-Szahara léte egyfajta status quo-t biztosított, mivel a spanyol csapatok jelenléte visszatartotta a marokkóiakat az esetleges katonai lépésektől.³⁷ Bár hivatalosan jogot formáltak a saharai területekre és a hivatalos fórumokon támadták Spanyolországot, mint gyarmattartó nemzetet, a háttérben mégis jó diplomáciai és gazdasági kapcsolatokat ápoltak velük.³⁸ Ould Daddah, 1960-tól már elnök, önálló politikája csak 1974 októberéig tartott, amikor is titkos megállapodást kötött a két ország a terület felosztásáról.³⁹

A Mauritánia és Marokkó terveit Algéria elnöke Huari Bumediene nem nézte jó szemmel, ezért 1975 nyarától elkezdte támogatni a Polisariot, majd júniusban elismerte, mint felszabadítási mozgalmat. Az algériaiakat természetesen nem a szívjóság vezette, hanem komoly gazdasági érdekek, mivel az Atlanti-óceánhoz vezető kijáratot szerettek volna szerezni. Így lehetőségük lett volna egy óceáni halászflootta létrehozására, és a Tinduf környékén lévő vasércbányáik kiaknázására.⁴⁰

A város környékén gazdag vasérc lelőhelyek találhatók, azonban az érc kitermelése a szállító kapacitás hiányában ráfizetéses lenne. Abban az esetben, ha az országnak tengeri kikötője lenne Nyugat-Szahara partvidékén, akkor már megérné a bányákat megnyitni. Az algériaiak kezén lévő Földközi-tengeri kikötőkhöz legalább 1100 kilométernyi vasútvonalat kellene építeni, míg Tarfayáig csak 510 kilométernyi szakaszt. Ha a hosszabb vasútvonalat építenék ki, a vasérc kitermelése még évtizedeken belül sem lenne kifizetődő (nem is beszélve a befektetések megtérüléséről), azonban a saharai kikötők lehetséges használatával a bányászat már komoly jövedelmet hozna az ország számára.⁴¹

A hágai Nemzetközi Bíróság döntése Nyugat-Szaharáról

Bár a spanyolok több évig szabotálták az ENSZ által elfogadott határozatokat, a hetvenes évek kül- és belpolitikai nehézségei miatt a terület számára részleges önrendelkezési

³⁶ Sík Endre: Fekete Afrika Története. IV. kötet. Akadémiai Kiadó, 1973. 242-247. o.

³⁷ Lawles - Monahan: i. m. 43. o.

³⁸ Mercer: *The Sahrawis of Western Sahara*, 8. o.

³⁹ Hodges; *The Roots of a Desert War*, 184. o.

⁴⁰ David J. Dean: i. m. 36. o.

⁴¹ Hodges; *The Roots of a Desert War*, 114. o.

jogot adtak, majd népszavazást írtak ki, amit azonban sohasem hajtottak végre.⁴² Ez azért történhetett meg, mert a területre a marokkói és mauritániai kormány is igényt tartott, akik a Nemzetközi Bírósághoz fordultak, hogy a majdan felszabaduló saharai területeket az országukhoz csatolhassák. Ezelőtt azonban az érintett felek (Spanyolország, Marokkó, Mauritánia, és az őslakosok képviselői is) beleegyeztek egy független nemzetközi vizsgálóbizottság kiküldésére az ENSZ égisze alatt Nyugat-Szaharába. A vizsgálóbizottság ajánlásai jelentették volna azt az alapot, amelyet figyelembe véve, megkezdődhetett volna a terület dekolonializálása.

Marokkó számára nem kedvezett az ENSZ által kiküldött vizsgálóbizottság jelentése, ezért hivatalosan is a Nemzetközi Bírósághoz fordultak a nyugat-szaharai területeknek az országukhoz való „visszacsatolásának” ügyében.⁴³ Persze emellett különböző módszerekkel (vesztegetés, autonómia ígérete, fenyegetés, stb.) megpróbálták befolyásolni a saharaiakat, hogy fogadják el a Marokkóval történő teljes integrációt, ez azonban nem sikerült, így a marokkói vezetés csapatösszevonásokat hajtott végre a határkörzetben, amit a spanyol hírszerző források kb. 25.000 főre becsültek.⁴⁴ A spanyolok, attól tartva, hogy a még megmaradt befolyásukat is elveszíthetik a területen, titkos tárgyalásokat kezdtek a Polisario vezetőivel a hatalom békés átadásáról, és javaslatot tettek a PUNS, a Dzsemáa és a Polisario egyesítésére.⁴⁵ Bár a PUNS és a Dzsemáa több vezetője is tárgyalásokat kezdett a Polisarioval, a szervezetek között a már meglévő bizalmatlanságot nem tudták megszüntetni, így a szervezetek teljes összefogása nem valósulhatott meg.

A tárgyalások folyamán a saharaiak felajánlották, hogy a spanyolok további húsz éven keresztül térítésmentesen használhatják a foszfátbányákat és megtarthatják a halászati jogok jelentős részét is. Válaszul a spanyolok huszonhárom bebörtönzött Polisario aktivistát és azt a hét gerillát, akik megtámadták a Fosbucraai bányát, szabadon bocsátottak, a szervezetet pedig félhivatalosan is elismerték.⁴⁶

Az eddig illegálisban lévő szervezet és a spanyolok közötti együttműködés végleg megpecsételte az akkora már teljesen jelentéktelené vált PUNS szervezet sorsát. A korábban a spanyolok által egyedülként támogatott saharávi párt képviselői végül október 10-én a Dzsemáa és a spanyol parlamentben mandátummal bíró saharávi képviselők (Khatri Ould

⁴² Mercer: *Spanish Sahara*, 203. o.

⁴³ Mercer; *Spanish Sahara*, 242-243. o.

⁴⁴ Hodges: *The Roots of a Desert War*, 203. o.

⁴⁵ Shelley: i. m. 132. o.

⁴⁶ Hodges: *The Roots of a Desert War*, 201-203. o.

Said Ould el-Joumani és Saila Ould Abeida) előtt hivatalosan is csatlakoztak a Polisariohoz, bár a két párt végleges egyesülése csak később következett be.⁴⁷

A Polisario megpróbálta Mauritániát is a maga oldalára állítani, és felajánlották az akkori elnök, Mokhtar Ould Daddah számára egy szövetségi állam létrehozását, a két terület egyesítésével az ő vezetése alatt.⁴⁸ Azonban a mauritániai elnök biztos volt abban, hogy a marokkóiakat nem tudják megállítani, és majd a Nemzetközi Bíróság is az ő területi igényeiket fogja támogatni, ezért inkább a marokkóiakkal való együttműködést választotta. Rövidesen találkozott a marokkói királlyal, és amikor szilárd biztosítékokat kapott az országával szembeni marokkói területi igények visszavonásáról, teljes támogatásáról biztosította II. Hasszánt.⁴⁹

Végül a Bíróság döntése előtti héten a marokkói és a mauritániai diplomaták lényegében elfogadtatták a környező államokkal (kivéve Algériával) azt a tényt, hogy Nyugat-Szahara az év végére visszatér a Marokkói királyság kebelére.

A Bírósághoz benyújtandó kérdésekről az ENSZ-en belül 1974 decemberében szavaztak a tagállamok képviselői, azonban Marokkó és Mauritánia már ez előtt, a rabati csúcstalálkozón (1974 október 26-29.) megállapodtak a terület felosztásában, illetve az ENSZ előtt képviselendő közös álláspontjukról.⁵⁰

Annak ellenére, hogy Spanyolország egy olyan javaslatot nyújtott be, miszerint az terület foglaljon állást a dekolonizáció és az önrendelkezés kérdésében is, a bizottság 81 szavazattal, 43 tartózkodással, ellenszavazat nélkül a marokkói és a mauritániai javaslatokat szavazta meg. Az ENSZ Közgyűlése az alábbi kérdésekben kérte a bíróság állásfoglalását:

- Gazdátlan terület (res nullius) volt-e Nyugat-Szahara a gyarmatosítás kezdetekor?
- Milyen jogi kapcsolatok fűzték a nyugat-szaharai területet a Marokkói Királysághoz és a mauritániai közösséghez?

A Nemzetközi Bíróság bekérte a vizsgálatokhoz szükséges iratokat, majd 1975 június 25-én megkezdte az ügy vizsgálatát. Négy hónappal később, 1975 október 16-án, alig két nappal a nyugat-szaharai ENSZ bizottság jelentésének hivatalos közzététele után, nyilvánosságra hozta a tanácsadó véleményét.⁵¹

⁴⁷ Hodges: *The Roots of a Desert War*, 205-207. o.

⁴⁸ Shelley: i. m. 43. o.

⁴⁹ Franz Ansprenger: *The Dissolution of the Colonial Empires*. Taylor & Francis, 1989. 267. o.

⁵⁰ Lawles - Monahan: i. m. 56. o.

⁵¹ Mercer: *The Sahrawis of Western Sahara*, 9. o.

A Bíróság véleménye szerint a marokkói bizonyítékok a közös történelmi múltról *“nem elégségesek annak bizonyítására, hogy ténylegesen marokkói fennhatóság lett volna a Nyugat-Szaharában”*. A Bíróság a beterveztett bizonyítékok alapján bizonyítottan látta, hogy Marokkó soha nem szedett adót a területen, ami a fennhatóság hiányára utal.⁵²

A marokkói szultán az 1882. és 1886. évi hadjárata során még a Draa folyóig sem jutott el, nemhogy a Nyugat-Szaharába. Azt pedig, hogy a Reguibat törzs elfogadta volna a szultán fennhatóságát, amint a marokkó által beterveztett iratok állítják, semmi sem bizonyítja. Az a tény, hogy Ma El-Ajnin sejk segítséget kért a marokkói uralkodótól a terület felszabadításának érdekében, még szintén nem bizonyítja a marokkói fennhatóság elismerését.

Azonban a Bíróság elfogadta azt a lehetséges magyarázatot, hogy a marokkóiak uralmat gyakorolhattak a Nyugat-Szahara vagy Dél-Marokkó néhány nomád törzse felett, a határ közelében élő kaidok révén.⁵³

A nemzetközi szerződéseket illetően a Bíróság szerint azok *„nem tanúsítják Marokkó Nyugat-Szaharára vonatkozó területi fennhatóságának nemzetközi elismerését a spanyol gyarmatosítás időpontjában.”*

A mauritániaiak érvelését is elutasította a Bíróság, mivel Mauritánia területén különböző emirátusok és törzsek voltak megtalálhatók, de erős központi hatalom soha nem alakult ki, azaz *„nem volt felismerhető jogi személyi, vagy jogi egység jellege”*, ezért semmiféle fennhatóságot nem gyakorolhattak Nyugat-Szahara felett. A tanácsadó vélemény szerint a tényektől függetlenül, ha történelmi jogok illetnék meg a két országot, területi követeléssel akkor sem élhetnének, mivel a modern nemzetközi jog elsőbbséget biztosít a saharávi nép önrendelkezésének.

A bíróság kétszer szavazott a döntéssel kapcsolatban, először 14: 1 majd pedig 15: 1 volt a szavazatok aránya.⁵⁴ Így történhetett meg, hogy az ENSZ és a Nemzetközi Bíróság azonos véleményre jutott.

Az érintett országok szinte azonnal reagáltak a döntésre. Spanyolország kijelentette, hogy elégedett a határozattal, míg Mauritánia úgy érezte, a bíróság megerősítette jogos követeléseit a saharai területekre.

⁵² Lawles - Monahan: i. m. 11-12. o.

⁵³ Marokkó számára ez a mondat jelentette a hivatkozási alapot a Nyugat-Szahara elfoglalásához, annak ellenére, hogy egyetlen nemzetközi szervezet sem ismerte el az ehhez való jogát. Jerome B. Weiner: „The Green March in Historical Perspective”. *The Middle East Journal*, Vol. 33., No. 1. (1979) 23. o.

⁵⁴ *Summary of the Advisory Opinion of 16 October 1975 – Western Sahara*, International Court of Justice, <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?sum=323&code=sa&p1=3&p2=4&case=61&k=69&p3=5>, internetről letöltve: 2009. május 31.

Marokkó azonban a Bíróság véleményének csak az első részét fogadta el, amely megállapítja az esetleges kapcsolatot a kaidok és néhány saharai nomád törzs között. Az iszlám törvények szerint ez pedig a szuverenitást fejezi ki, azaz a népszavazásra nincs szükség, így Nyugat-Szahara beolvasható a Marokkói Királyságba.⁵⁵

Mégis meglepte a világot II. Hasszán király azon közleménye, amelyet a Bíróság véleményének közzétételének napján jelentett be, hogy 350.000 fő részvételével békés menetet indít Nyugat-Szahara felé.⁵⁶

Amikor II. Hasszán bejelentette a „Zöld menet” akciót, az volt a burkolt célja, hogy előkészítse a nyugat-szaharai terület megszállását. A bejelentést Marokkó egész területén örömmel fogadták és október végére már 600.000 fő iratkozott fel a menetben való részvételre.⁵⁷ Indulási helyként a szervezők a határtól 30 kilométerre lévő Tarfayát jelölték meg.⁵⁸ A spanyol kormány, számításba véve Franco közelgő halálát (aki ekkor kapott egy újabb súlyos szívrohamot), szeretne volna a helyzetet véglegesen megoldani, így mikor tudomást szerzett az akcióról, azonnal kérte a Biztonsági Tanács összehívását, hogy megakadályozzák a terület ellen tervezett intervenciót. Az ENSZ azonban csak önmérsékletre szólította fel a résztvevőket, azaz *„kerüljenek el minden egyoldalú lépést vagy más akciót, ami tovább súlyosbítaná a térségben kialakult helyzetet”*.⁵⁹

A Polisario és Dzsemáa tagjai hivatalosan is felkérték a spanyol hatóságokat, hogy akár fegyveres erővel is, de akadályozzák meg a terület tervezett invázióját. A Dzsemáa vezetője, Khatri Ould Said Ould el-Joumani egy spanyol lapnak nyilatkozva pedig kifejtette, hogy a saharáviak a végső lehetőségig küzdeni fognak a marokkóiakkal szemben. A PUNS akkori vezetője, Dueh Sidna Naucha tárgyalásokat kezdeményezett a spanyolokkal és felajánlotta a helyi lakosság tevőleges részvételét a marokkóiakkal szembeni harcban, amennyiben a spanyolok fegyvert adnak nekik. A marokkói fenyegetés végleg közös táborba hozta az addig ellenségeskedő feleket, mind a Szaharában élő spanyolok, mind a PUNS és a Polisario képviselői is harcolni akartak a behatolók ellen.⁶⁰

⁵⁵ Dean: i. m. 33. o.

⁵⁶ Norrie Macqueen: *United Nations Peacekeeping in Africa Since 1960*. Pearson Education, 2002. 236. o.

⁵⁷ Mercer: *The Sahrawis of Western Sahara*, 9. o.

⁵⁸ Weiner: i. m. 27. o.

⁵⁹ Jensen: i. m. 169. o.

⁶⁰ Hodges; *The Roots of a Desert War*, 211. o.

A „Zöld menet” indulásra kész

November 2-án János Károly trónörökös, akit akkor már ideiglenes államfővé neveztek ki, rövid látogatást tett El-Aaiunban, ahol szemlét tartott a spanyol csapatok felett és kijelentette, hogy „*Spanyolország teljesíteni fogja kötelezettségeit Nyugat-Szaharában*”.⁶¹ A következő napon azonban már Ahmed Osman marokkói miniszterelnökkel tárgyalt Madridban, ahol a további tárgyalásokról egyeztettek. Az ENSZ nyilatkozatot bátorításként értelmezve, november 5-én a marokkói király kijelentette agadíri rádióbeszédében, hogy már másnap elindítja a „Zöld menetet”. Erre válaszul a helyi spanyol kormányzó Gomez de Salazar tábornok sajtótájékoztatót tartott, ahol arról beszélt, hogy „a spanyol hadsereg megteszi kötelességét és szembeszáll a menetelőkkel, ha azok megpróbálják átlépni a határtól néhány kilométerre húzódó védővonalat.” A spanyol légió és a még spanyolokhoz hűséges saharai egységek katonáit a tábornok parancsára azonnalriadókészültségbe helyezték.

November 5-én a sürgősen összehívott Biztonsági Tanács határozatot hozott, amelyben helytelenítette a menet megtartását, felkérte Marokkót, hogy azonnal vonja vissza a menetet Nyugat-Szahara területéről. Továbbá a Tanács minden, a konfliktusban érintett felet felkért az együttműködésre a korábbi ENSZ határozatok alapján.⁶²

A spanyol kormány másnapi közleményében már azt nyilatkozta, hogy „mindenekelőtt békét és nyugalmat akar, de nem mindenáron”. A békés agresszió természetesen folytatódott, a menetelők november 6-án átlépték a határt és 12 kilométerre behatoltak Spanyol-Szahara területére.⁶³

A sivatagban több mint 40.000 ember táborozott, akiket további tízezrek követtek. A menet megszervezése és annak logisztikai biztosítása komoly kihívás elé állította a marokkói vezetést, de nagy erőfeszítések árán sikerült a menetben résztvevők ellátását megoldani. A Nemzeti Iroda a menet idejére teljes forgalomkorlátozást rendelt el egész Marokkó déli részén és csak a menetelők számára élelmiszert, vizet és egyéb ellátmányt szállító tehergépjárművek közlekedhettek az utakon. A menet ideje alatt 7813 teherautó és 230 mentőautó (470 orvossal) teljesített szolgálatot. Mivel a hadseregnek nem volt elég autója, a király elrendelte a civil fuvarozó cégek számára, hogy járműveiket a gépjárművezetőjükkel együtt, a menet idejére térítésmentesen biztosítsák. Tarfayától már a Marokkói Légierő gépei dobtak le ejtőernyővel

⁶¹ Sebastian Balfour: *The Politics of Contemporary Spain*. Routledge, 2005. 35. o.

⁶² Hodges; *The Roots of a Desert War*, 222. o.

ellátmányt a tömeg számára, mivel a spanyol hadsereg jelenléte miatt nem kockáztatták meg a nagyrészt katonai járművekből álló konvoj behatolását Spanyol-Szahara területére. A menet alatt 23.000 tonna vizet, 17.000 tonna élelmiszert és 2590 tonna üzemanyagot jutattak el a repülőgépek a menetben résztvevők számára. A marokkói kormány számításai szerint a „Zöld menet” finanszírozása nyolcvan millió francia frankjába került az államnak, és a járulékos költségeket nem számították még bele. Egyes politikai elemzők szerint a menetet már hónapokkal előtte megszervezték, ugyanis néhány nap leforgása alatt lehetetlen lett volna a tömeg ilyen szintű logisztikai ellátása, illetve mozgatása. A menetelőknél ugyanis 12,5 %-a volt állami alkalmazott (43.500 fő) és a menet teljes ellátását és biztosítását a hadsereg és a csendőrség egységei végezték.⁶⁴

A marokkói hivatalos álláspont szerint az akciót az emberek spontán felháborodása váltotta ki, illetve aggódásuk az évszázadok óta Marokkó részét képező saharai területek és lakóik iránt. Akárhogy is történt, a király részéről mesteri húzás volt ilyen módon kényszeríteni a spanyolokat a visszavonulásra, akiket katonai erővel esélyük sem lett volna legyőzni. Ezzel a húzással a király a hazai ellenzékét és a hadsereg elégedetlenebb főtisztjeit is elnémította, ugyanis az akkori érzelmileg felfokozott helyzetben életveszélyes lett volna a királlyal szembehelyezkedni.⁶⁵

Az addig kevésbé vallásos király a muszlimok szemében, mint egy szent háború meghirdetője és vezetője (amir al-muminin), az elszakadt területek újraegyesítője és az igazhitűek vezetője lett.⁶⁶ A király a menetet Mohamed prófétának a medinai száműzetéséből Mekkába való visszatéréséhez hasonlította és az alábbi szavakkal buzdította a menetelőket: *”Hadd legyen Allah szent könyve az egyedüli fegyverünk ebben a harcban.”*⁶⁷

A Nyugat-Szahara területén élő spanyol civilek, és az ott szolgálatot teljesítő katonák úgy érezték, hogy a spanyol kormány elárulta és cserbenhagyta őket. Nemcsak ők, hanem még a Francohoz kötődő tábornokok és főtisztek nagy része is ellenezte a terület átadását a marokkóiaknak és a mauritániaiaknak.⁶⁸ Sajnálatos módon az a személy, aki útmutatást adhatott volna számukra, egy, az október 17-én tartott kormányülésen rosszul lett, majd az

⁶³ Weiner: i. m. 29. o.

⁶⁴ Hodges: *The Roots of a Desert War*, 213. o.

⁶⁵ A spanyoloknak ekkor 302.000 fős jól felszerelt és kiképzett, míg a marokkóiaknak pedig 61.000 fős, de kiképzetlen és gyatra felszereléssel rendelkező hadserege volt, illetve 1971-1972 során két sikertelen puccsot illetve merényletet követtek el a hadsereg egyes vezetői a király ellen. Lawles - Monahan: i. m. 68. o.

⁶⁶ Peter Duigan - L.H. Gann: *The Middle East and North Africa, The Challenge to Western Security*. Hoover Institution Press, 1983.52-54. o.

⁶⁷ Hodges: *The Roots of a Desert War*, 214. o.

⁶⁸ Mercer: *The Sahrawis of Western Sahara*, 9. o.

elkövetkezendő hét folyamán több szívrohamot is kapott. Bár a hívei szilárdan kitartottak politikája mellett, mivel a halálos ágyán fekvő Franco ekkor már kómában volt, a megegyezést ellenzők elbizonytalanodtak, és nem mertek cselekedni. Igaz, ezekben a napokban fennállt a reális veszélye annak, hogy a hadsereg új államfőt választ a haldokló Franco helyett. Ez azt jelentette volna, hogy a spanyol diktátor nevével fémjelzett korszak ugyan kisebb korrekciókkal, de fennmaradhatott volna. Az új király és a mellette álló erők felismerve ezt a tényt, határozottan és gyorsan cselekedve esélyt sem adtak a régi rendszer számára. Egyenként megegyeztek az új rendszerre legveszélyesebbnek tartott vezetőkkel, és oldalukra állították a még el nem kötelezett tábornokok és főtisztek jó részét. Így már a hadsereg sem képviselhetett egységes álláspontot a saharai területek ügyében.⁶⁹

A királyt támogatták azok a vezető politikusok is, akik már a Franco időszak alatt jó kapcsolatokat ápoltak a marokkói uralkodóval, úgy, mint Arias Navarro, a minisztertanács vezetője, Antonio Carro Martinez, az elnöki ügyek minisztere és José Ruiz, a falangista párt egyik vezetője. Ezek a politikusok meggyőzték a fiatal királyt, hogy a katonailag és diplomáciailag meggyengült ország nem bírná elviselni az ellene forduló Marokkó és más arab államok gazdasági bojkottját. Az esetleges háborúval pedig komoly veszélynek tennék ki a Marokkóban élő közel 18.000 fős spanyol közösséget is.

A marokkóiak a diplomáciai csatornákon keresztül jelezték a spanyoloknak, amennyiben azok a saharáviak független államát támogatnák, ők azonnal visszakövetelnék Ceuta és Melilla városokat és akár fegyveres erővel is kikényszerítenék azok visszajuttatását. A király pártján álló katonai vezetők véleménye szerint a hadsereg a megosztottsága és az akkori állapota miatt azonban képtelen lett volna egy esetleges háború eredményes megívására.

Gomez de Salazar tábornok később, 1978-ban nyilvánosan is sérelmezte, hogy a Madridi Szerződés aláírása előtt senki sem konzultált vele, annak ellenére, hogy ő már a spanyol kormány támogatásával tárgyalásokat kezdett a Polisarioval a terület békés átadásáról.⁷⁰ A tábornok szerint az adott helyzetben, ha a marokkói csapatok támadást indítottak volna Spanyol-Szahara ellen, a spanyol csapatok negyvennyolc órán belül megsemmisíthették volna őket.

Október 29-én, amikor Francot a katolikus egyház képviselője az utolsó szentségeiben részesítette, az akkori marokkói külügyminiszter, Ahmed Laraki titkos tárgyalásokat kezdett a madridi diplomácia képviselőivel. Még azon a napon Laraki és Carro Martinez az elnöki ügyek

⁶⁹ Igaz Levente: „Egy elfelejtett válság politikai háttere”: Nyugat-Szahara. *Kül-Világ*, Vol. 3. No. 1. (2006), 88. o.

⁷⁰ Hodges: *The Roots of a Desert War*, 215. o.

minisztere megállapodtak abban, hogy a spanyolok a saharai területeken egy tíz kilométeres sávot demilitarizálnak, ahová a menetben résztvevők jelképesen bevonulnak, de negyvennyolc órán belül el is hagyják azt. Így egyik fél sem szenvedett volna presztízsveszteséget egy esetleges meghátrálás következtében. A hónap végére Larakihoz csatlakozott Ahmed Dlimi ezredes, aki a „Zöld menet” logisztikai biztosítását irányította, Hamdi Ould Mouknass, mauritániai külügyminiszter és több más marokkói és mauritániai diplomata is.

Mivel a terület átadásáról szóló tárgyalások az utolsó fázisba érkeztek a spanyol kormánnyal, a marokkói király 1975 november 9-én elrendelte, hogy a menetelők térjenek haza, mert a menet elérte célját. Ekkor közel 350.000 marokkói tartózkodott a sivatagban. A király elérte, hogy ezek az emberek visszaforduljanak az akkor még spanyolok uralma alatt lévő területekről. A menetben résztvevők számára a király felajánlotta a később Marokkóhoz kerülő saharai területen való letelepedést és kedvezményes földhöz jutást, amivel lecsillapította a tömeg kezdeti felháborodását.

November 11-én hivatalosan is bejelentették a spanyol, a marokkói és a mauritániai kormányok közötti tárgyalásokat, majd három nappal később megkötötték a madridi hármas egyezményt, amelyben felosztották Marokkó és Mauritánia között Nyugat-Szahara területét, a spanyolok pedig bejelentették végleges kivonulásukat.⁷¹

Még a tárgyalási időszak alatt a spanyol idegenlégió egységei, a spanyol tengerészgyalogos, ejtőernyős és rendőri egységek El Aaiun városában körbevették a helyiek által lakott negyedeket, majd elkezdték a fegyverek begyűjtését és a függetlenséget követelők őrizetbe vételét. Az addig spanyol szolgálatban álló helybéli katonákat (Troopas Nomadas, Policia Territorial és a spanyol idegenlégió tagjait) azonnal lefegyverezték és elbocsátották. A terület kormányzója több az őslakosokat hátrányosan érintő rendelkezést hozott, például megtiltotta az üzemanyagtöltő állomásoknak, hogy a helyi lakosok számára üzemanyagot adjanak el. A spanyol katonai vezetés azonnal megkezdte elkészíteni a civil lakosság kivonásának tervét (Golondrina terv), majd megerősítették a foszfátbányák, a fontosabb épületek védelmét és elkezdték a sivatagban lévő helyőrségek kiürítését.⁷²

A spanyolok november 8-ig több mint tizenkétezer polgári lakost evakuáltak a területről tengeri és légi úton a Kanári-szigetekre. A spanyol kereskedők eladták a boltjaikat az árukészletekkel együtt, az állami iskolák pedig tanárok hiányában véglegesen bezártak. A spanyolok az állatkerti állatokat is átszállították Almeriába, sőt még a helyi temetőkből

⁷¹ Christopher O. Quaye: *Liberation Struggles in International Law*. Temple University Press, 1991. 176. o.

⁷² Hodges: *The Roots of a Desert War*, 217-218. o.

eltemetett hozzátartozóikat is exhumálták, majd a maradványokat átszállították a Kanári-szigetekre, ahol újra eltemették azokat.⁷³ Tehát mire a madridi egyezmény megkötését a szerződő felek bejelentették, a hadsereg tagjain és a hivatalnokokon kívül más spanyol állampolgár már nem tartózkodott a néhai Spanyol-Szahara területén.

November 12-én El-Vali, a Polisario vezetője bejelentette, hogy a Madridi Egyezményt semmisnek tekintik, ettől függetlenül II. Hasszán november 25-én bejelentette, hogy a nyugat-szaharai dossziét becsukta és kinevezte Ahmed Bensoudát a terület kormányzójának El-Aaiunba. A Polisarioval kapcsolatosan a király kijelentette, hogy vezetőik képtelenek a közel 60.000 saharávit összefogni, legfeljebb néhány zsoldossal képesek akciókat szervezni, akik azonban alkalmatlanok a sivatagi harcra, az erre jól kiképzett marokkóiakkal szemben. Ezért nem jelenthet fenyegetést a szervezet léte a Marokkói Állam számára. Ezt a kijelentését annak tudatában tette, hogy jelentették neki a spanyol hadseregben alkalmazott kb. 2500 fő helyi katona és rendőr szinte egységesen a fegyvereikkel együtt átállt a Polisario fegyvereseihez.⁷⁴

Ezt követően megkezdődött a marokkói hadsereg bevonulása Nyugat-Szaharába, a spanyolok pedig bejelentették, hogy néhány hónapon belül megszüntetik a polgári közigazgatást a területen. Egy, a néhai Spanyol-Szahara területén élőkől álló delegáció december 6-án a Polisario szervezésében sajtótájékoztatót tartott Algírban. A delegációban a Dzsemáa alelnöke és 56 más képviselője is helyt kapott (hárman közülük a spanyol parlamentnek, a Cortesnek is tagjai voltak). A Dzsemáa főtitkára felolvasta a közös nyilatkozatukat, amelyben kimondták a tanács feloszlását, és az új 41 fős Saharai Ideiglenes Nemzeti Tanács létrehozását. A nyilatkozatot a párt 67 tagja és több törzsi vezető is aláírta.⁷⁵

Mivel a Madridi Egyezmény a Dzsemáa-t ismerte el az őslakosok hivatalos képviselőjeként azzal, hogy megszüntették a tanácsot, a saharáviak elvették a lehetőséget Marokkótól, hogy a szervezetet a saját céljaira használja fel, és kellemetlen helyzetbe hozták a szerződés többi aláíróját is.

“A felek tiszteletben tartják a nyugat-szaharai népnek a Dzsemáa-n keresztül kifejezésre jutó véleményét.” (3. cikk)⁷⁶

⁷³ Jensen: i. m. 29. o.

⁷⁴ Dean: i. m. 41. o.

⁷⁵ Hodges: *The Roots of a Desert War*, 234-237. o.

⁷⁶ U. o.

2. térkép: A Madridi Egyezményben a marokkói és mauritániai kormányok között felosztott terület:

Forrás: Ieuan LL Griffiths: An Atlas of African Affairs, 93. o.

Ilyen körülmények közt történt meg az, hogy december 10-én az ENSZ két egymásnak részben ellentmondó határozatot fogadott el.⁷⁷

Az első határozat (3458/A) megismételte a nyugat-szaharai népnek a korábbi határozatokban foglalt önrendelkezési jogát, amely kimondta, hogy Spanyolország és az ENSZ felelősek a terület dekolonializálásában.⁷⁸ A határozatot 86 szavazattal, 41 tartózkodással, ellenszavazat nélkül hozták meg. A második határozat (3458/B) tudomásul vette a madridi hármas egyezményt, és kérte ennek az aláíróit, hogy őrködjenek a saharai nép törekvéseinek tiszteletben tartásán. Egyben felkérték az ENSZ Főtitkárt, hogy jelöljön ki képviselőt, aki a szabad választások lebonyolításában fog közreműködni.⁷⁹ Ez a szavazás már nem volt olyan

⁷⁷ Quaye: i. m. 177. o.

⁷⁸ UN General Assembly Resolution 3458A (XXX) / Yearbook of the United Nations, Vol. 28, 1975. 188-189. o.

⁷⁹ U. o.

egyértelmű, mint az előző, ugyanis ezt 56 ország szavazta meg, 42 ellene szavazott, 34 pedig tartózkodott. Mire a határozatokat meghozták, addigra a terület nagy részét elfoglalták a marokkóiak.

Konklúzió

Ebben az írásban igyekeztem bemutatni azokat a máig is ható eseményeket, amelyek ismerete nélkül nem látható át ez az igen bonyolult konfliktus, illetve nem érthető meg hogy miért nem lehet a Maghreb-régiót teljesen egységes földrajzi, politikai és gazdasági egységként kezelni, még akkor sem, ha ez az EU és a NATO (beleértve a hazánkat is) számára könnyebb lenne. Egyértelmű, hogy a Marokkói Királyság a Nemzetközi Bíróság véleményével ellentétesen szállta meg Nyugat-Szaharát, és az ENSZ támogatását sem tudta magáénak. Habár Marokkó eleinte brutális háborút vívott az őslakosok ellen, módszerei a későbbiekben (főként V. Mohammed trónra lépését követően) sokat finomodtak. Mára eljutott oda a marokkói vezetés, hogy részleges autonómiát hajlandóak lennének biztosítani az őslakosok számára. Azonban ezt a saharaiak képviselői, a Polisario nem akarja elfogadni, mert véleményük szerint csak a teljes függetlenség elfogadható az őslakosok számára. A több mint 34 éve folyó konfliktus azonban kimerítette őket, így egyre többen lennének hajlandóak tárgyalni az autonómiáról, azonban a Polisario vezetősége ezt nem támogatja. Bár időről-időre a szembenálló felek leülnek a tárgyalóasztalhoz, azonban eredmény nem született eddig, így a konfliktus rendezésének lehetősége is vágyálom szintjén maradt.

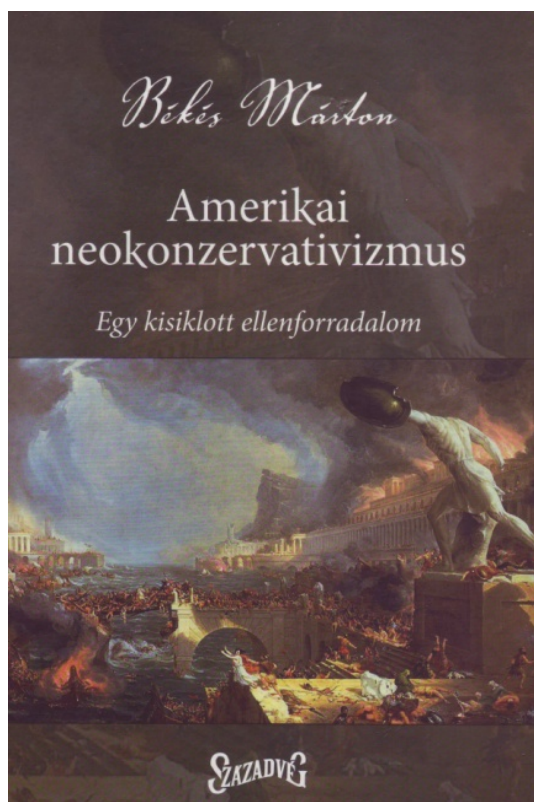
A nyugat-szaharai kérdés megnyugtató rendezése nélkül a terület folyamatosan potenciális veszélyforrást fog jelenteni mind a régió mind pedig a Mediterránium illetve Európa országainak számára (fegyvercsempészet, illegális migráció, fegyveres konfliktus kirobbanásának veszélye, esetleges terrorcselekmények, stb.). Ezért is lenne minél időszerűbb, hogy a regionális hatalmak bevonásával mihamarabb rendezésre kerüljön ez a mind máig megoldatlan konfliktus.

Kajtár Gábor: Neokonzervativizmus 1.0 versus 2.0 avagy ugyanaz „újrátöltve”?

Békés Márton: Amerikai neokonzervativizmus

– Egy kisiklott ellenforradalom

Századvég, Budapest, 2008.
464 oldal

Az Egyesült Államokhoz és Nyugat-Európához hasonlóan Magyarországon is felkapott téma lett a neokonzervativizmus, különösen George W. Bush 2001-es beiktatását és a tragikus 9/11-es terrortámadásokat követően. Ennek legfőbb oka, hogy az ifjabb Bush adminisztrációjában számos már korábban (főleg Reagan és az idősebb Bush idején) kipróbált neokon helyet kapott, akik a „terrorizmus elleni háború” fedőneve alatt nyolc évig meghatározták az USA külpolitikáját. A Nemzetközi Büntetőbíróság és a kiotói rendszer szabotálásán, valamint az ENSZ és általában a nemzetközi multilaterális rendszer működésképtelenné tétele érdekében tett jelentős erőfeszítéseiken túl

politikájuk kiemelkedőbb állomása az Irak elleni 2003-as invázió és azok a kirívó, emberi jogokat sértő cselekmények, melyek „spontán” módon Irakban és tudatosan, előre végiggondoltan a guantanamoi támaszponton történtek. Ennek a politikának a vége következett be Barack Obama megválasztásával, melyet Amerikában, Európában és gyakorlatilag az egész világon megkönnyebbüléssel vegyes ünnepléssel fogadtak az emberek.

Békés Márton könyve a neokonzervativizmust, mint a posztbipoláris rendszer egyik „legjelentősebb ideológiai eseményét” mutatja be az irányzat kialakulásától egészen napjainkig. A szerző szerint azonban, ahogy ezt a bevezetésben is előrebocsátja, „az amerikai neokonzervativizmus az egymással bájosan összeférő szélsőbal- és szélsőjobboldali összeesküvés-elméletek és a híg külpolitikai zsurnalisztika hálás tárgya, amellyel bizonyítani lehet az amerikai dominanciájú New World Order építőmesterei eszmei forrásvidékének kezdetektől fogva mérgezett voltát.” A szerző ezt súlyos tévedésnek tartja, mivel szerinte két neokonzervativizmusról van szó. Egy hidegháborús és egy posztbipoláris variánsról, melyek jelentős mértékben különböznek egymástól: az első generáció ellenforradalmi jellegével szemben a második generáció épp forradalmi módon a hegemon Egyesült Államok által meghatározott új világrend kiépítésébe kezdett. Békés Márton végig egyértelművé teszi szimpátiáját az „első generációs” neokonzervativizmus iránt és bírálja a „második generáció” külpolitikáját, valamint kultúr- és társadalompolitikáját (pontosabban annak hiányát).

A mű fő célja a neokonzervativizmus átfogó elemzése a kezdetektől napjainkig, létrejöttének, fejlődésének, társadalmi-kulturális környezetének bemutatása, paradigmájának ismertetése, sikereinek és kudarcainak érzékeltetése, valamint a két neokonzervativizmus szétválasztása egy „komoly cezúra” megvonásával. Míg ugyanis a második generációs neokonzervativizmus kisiklatta az első generációs ellenforradalmat, addig az első generációs változat kiemelkedő jelentőségű helyet foglal el az amerikai konzervativizmus történetében, melynek a jövő Amerikája és így a világ számára is nagy jelentősége van. A szerző világossá teszi a bevezetőben: „Célunk..., hogy a neokonzervativizmust a maga lehető legteljesebb valójában bemutassuk, de nem függetlenül ezt saját értékbeli felfogásunktól és világlátásunk normáitól. Semmiképpen nem politikai katekizmust szerkesztünk, amelynek szánalmas hátterül a neokonzervativizmust festjük le, de nem is igyekszünk a neutrális szcientifizmus unalmas és úgynevezett „értéksemleges” verőtüve közé erőszakolni magunkat.”

Békés Márton könyvét nyolc részre, ezen belül viszont három nagyobb gondolati egységre osztja. A bevezetés után a 2-5. fejezetek az amerikai konzervativizmust mutatják be tág környezetében, a 6. fejezet a neokonzervativizmus filozófiai-politikai-gazdaságtudományi és külpolitikai összetevőiről szól, majd a 7. fejezetben következik a neokonzervativizmus hat évtizedes történetének, beágyazódásának és végül „kisiklásának” a bemutatása. A munkát egy zárzó követi (8. fejezet), melyben a szerző megismétli állításait, következtetéseit.

Az első gondolati egységben (2-5. fejezetek) a konzervativizmus alapjait, a sajátos amerikai mítoszt és annak politikai következményeit, az amerikai politikai gondolkodás

pilléreit és ágait, valamint amerikai konzervativizmus jellemzőit mutatja be a szerző. Békés a konzervativizmust „meggyőződésnek és nem ideológiának tarja”, bár úgy fogalmaz, hogy az az ideológiák között viselkedik hűvös idegenként. A szerző részletesen szól a konzervatív meggyőződés mibenlétéről és egy „*minden szerénység nélkül a sajátunknak nevezett*” kategorizálásban megkülönbözteti a reformkonzervativizmust, az ellenforradalmi konzervativizmust, valamint a konzervatív forradalmat. A szerző itt annak a meggyőződésének ad hangot, hogy a neokonzervativizmus *az egyetlen konzervativizmus, amely ideológia, vagy legalább is ideologikus tendenciájú.*

Az amerikai konzervativizmus azonban nem érthető meg az amerikai liberalizmus nélkül, a liberalizmus radikalizálódása nélkül ugyanis az amerikai konzervativizmus nem talált volna magára. Békés Márton igen sarkosan fogalmaz e kor jellemzésekor: „...a homoszexualitás erőszakos elfogadtatása normális nemi identitásként; a nemzeti szimbólumok nyilvános meggyalázásának tolerálása; az iskolai és egyetemi autoritás látható hanyatlása; a családszerkezet megbontására irányuló médiavélemények (szinglikultusz, az „egyedülálló szülős” modell dicsőítése, feminizmus, *gay pride*); a médiában megnyilvánuló leplezetlen obszcenitás és pornográfia; a vallásos világkép akarattal történő lerombolása; az öncenzúrára kényszerítő *political correctness* (PC, politikailag korrekt) liberális sulykolása; a multikulturális társadalom mint „semleges ideológia” értékeinek diktálása...” (kiemelés az eredetiben K.G.) Az első nagy gondolati egység tanulsága szerint az amerikai konzervativizmus „ébredése” kulturális ellenforradalom volt, a neokonzervativizmus pedig az amerikai konzervativizmus három mai meghatározó irányzatának egyikévé vált.

A hatodik fejezet – ami egyben a második nagy gondolati egység – a neokonzervativizmus filozófiai és politikai alapjait, gazdaságfilozófiáját és gazdaságpolitikáját, valamint külpolitikáját (a nemzetközi kapcsolatok neokon megközelítését) vázolja fel. Ennek a fejezetnek is az az egyik fő célja, hogy megmutassa, mikor, hol és miért következett be a neokonzervativizmus kisiklása. A filozófiai és politikai alapok ismertetése során a szerző részletesen kitér Leo Strauss és követői bemutatására, az eddig is már sokszor idézett Irving Kristol gondolatvilágának és értékrendjének ismertetésére, valamint Daniel Bell és Francis Fukuyama munkásságára. Strauss modernizmuskritikája és platonizmusának elemzésekor kiemeli, hogy Strauss a mai kornál bölcsebb ókori görög szerzőkön (pl. Platón, Arisztotelész, Thuküdidész, Xenophón) keresztül elemezte és bírálta a modernitást.

A neokonzervativizmus gazdaságpolitikájának ismertetésekor a szerző főleg Hayek, Friedman és Michael Novak elméletein keresztül mutatja be a jóléti állam kritikáját. A

neokonzervativizmus azonban nem libertárius a szó klasszikus értelmében, vannak olyan javak, melyek nem fejezhetők ki a piac nyelvén (tudás, nevelés, kapcsolati tőke, bizalom, a rendszer legitimitása stb.). A nemzetközi kapcsolatok neokonzervatív megközelítésének ismertetésekor a szerző a neokon külpolitika klasszikus fogalmi elemeit és híres-hírhedt koncepcióit vázolja fel.¹ Itt a szerző többek között a recenzens egy 2004-es cikkére is hivatkozik. Megfogalmazásából úgy tűnik, mintha abban az írásban a neokon külpolitikát a recenzens tartaná az unilaterális és a multilaterális külpolitika ideális keverékének, és nem maguk a neokonok, miközben a jelen kritika szerzője valójában erősen kritikus volt a neokonzervativizmussal szemben. A neokonok számos külpolitikai lépését a nemzetközi jogi normák rendkívül súlyos és egyértelműen szándékos megsértésének tartom és tartottam, ami végső soron a nemzetközi rendszer legitimitációját is aláásta.

A harmadik gondolati egység (a hetedik fejezet) a neokonzervativizmus történeti kialakulását és az amerikai konzervativizmusba történő beágyazódását vizsgálja meg. A szerző először az amerikai konzervativizmus történetét mutatja be Russell Kirkre támaszkodva, majd rátér a konzervatív ellenforradalomra, és így a neokonzervativizmus már jól ismert kialakulására.

A szerző véleménye szerint a hidegháború végével és az átalakulás évtizedében a neokonzervativizmus nem az örökség megőrzésére, hanem annak szelektív felhasználására állt át. A korábban meghirdetett harc a hidegháború végével sem ért véget (ahogy ezt a szerző szerint az „első generáció” tervezte), hanem, engedve az utópikus-ideológikus csábításnak, megkezdődött a felkészülés a „negyedik világháborúra”. Békés Márton szerint itt már félresiklott az ellenforradalom, hiszen a belpolitikai célkitűzések (társadalmi és kulturális konzervativizmus, a hagyományos értékek súlyának visszaállítása, rend, vallásosság stb.) egy olyan világban veszítették el prioritásukat, amelyben azokra talán nagyobb szükség lenne, mint korábban valaha (a szerző felhívja figyelmünket például arra a veszélyre, amit a mexikói bevándorlók millióinak megjelenése és homogén, az amerikai kulturális életbe be nem kapcsolódó tömbként való letelepedése jelent).

Ezzel párhuzamosan viszont a külpolitikai célok egyre inkább előtérbe kerültek és eltorzultak. A könyv fő téziséhez illeszkedve az erőszakos világdemokratizálás, a világbirodalom kiépítése, az egész világ számára jó amerikai világhegemonia mind-mind csakis a „második generáció” sajátja. A szerző szerint nemzedékváltás következett be és a

¹ A teljesség igénye nélkül: jóindulatú hegemon, egyetemes érvényű amerikai biztonságpolitikai megfontolások, sajátos neokon multilateralizmus, amerikai kivételességtudat és demokráciaexport, Bush-doktrína és ezen belül is a megelőző csapás jogszerűségéről vallott nézetek, a „terrorellenes háború”, stb.

neokonzervativizmus inspiráló teoretikai és intellektuális bázisa elveszett. A héjaként viselkedő Clinton és adminisztrációja fellépései meglehetősen (persze nem teljesen) egybeestek a neokonzervatívok elképzeléseivel. Végül az ifjú Bush győzelmével hatalomra kerülve Irving Kristol tanácsait nem fogadták meg. Világdemokráciát akartak létrehozni, jóindulatú világhegemónként tekintettek az Egyesült Államokra, kilobbizták, majd maguk döntöttek az Irak elleni invázióról és egyre inkább előtérbe helyezték Izrael nemzetbiztonsági érdekeit.

Véleményem szerint csak súlyos ellentmondások árán igazolható az „eszmei folytonosság” a neokonzervativizmuson belül. A szerző igyekezete, hogy a neokonzervativizmust két különálló szakaszra bontsa, véleményem szerint erőltetett. Kérdés, hogy lehet a nem éppen fiatal Rumsfeldből és Cheneyből második generációs neokon, amikor ők már a 60-as évektől kezdve a legmagasabb pozíciókat töltötték be különböző adminisztrációkban. Békés Márton szerint csak a második generációt jellemezte az erkölcsi felsőbbrendűség alapján történő külpolitizálás, vagy a nemzetközi jogi normák rendszeres és súlyos megsértése, miközben Ronald Reagan (és neokonok „első generációjának”) időszaka is tele volt ilyen esetekkel. Csak a példa kedvéért utalok itt a Közép-Amerikában történt amerikai beavatkozásokra,² az *Irán kontra ügyre* (az USA fegyvereket adott el a hivatalosan terroristának bélyegzett Iránnak, majd a pénzt a Kongresszus kifejezett tilalma ellenére a nicaraguai kormány ellen fegyveresen küzdő kontráknak adta), a *líbiai Tripoli és Bengházi bombázására* (1986 áprilisában az USA jogellenesen támadta Líbiát egy berlini terrormerénylet megtorlása céljából; az akció során mind Franciaország, mind Spanyolország megtagadta légtere átengedését az USA-nak).

A fent említett ügyek miatt nem csak a nemzetközi közösség ítélte el rendszeresen az Egyesült Államokat, belpolitikailag is súlyos következményei lettek a jogsértő akcióknak: miniszterek, államtitkárok, tanácsadók mondtak le, illetve kerültek börtönbe. És akkor még nem is beszéltünk a „nagy konzervatív elnökről”, aki felkarolta a neokon értelmiséget. Reagan legtöbb tekintetben nem felelt meg a konzervatív elveknek. Azon túl ugyanis, hogy bevallottan sem olvasni, sem írni nem szeretett, Reagan volt az első elvált férfi, akiből elnök lett az Egyesült Államokban. Korábban lelkes demokrata volt és a színész szakszervezet elnöke hosszú éveken

² A *Grenadai intervenció* kapcsán az ENSZ közgyűlése elsöprő többséggel, 108-9 arányban ítélte el az Egyesült Államokat „a nemzetközi jog kirívóan súlyos megsértése” miatt. A *Nicaragua v. Egyesült Államok ügyben* a Nemzetközi Bíróság a nicaraguai kontrák támogatásáért és a nicaraguai partok, kikötők elaknásításáért marasztalta el az USA-t. Panamában az elnyomó és antidemokratikus rendszer támogatója az Egyesült Államok, az államosítás megakadályozása érdekében végrehajtott „Operation Just Cause” intervenció (nevével ellentétben) is súlyosan jogszerűtlen volt.

át. Az ő elnöksége alatt nem írta alá az USA az 1982-es tengerjogi egyezményt, kilépett az UNESCO-ból 1984-ben és nem támogatta tovább az ENSZ Népesedési Alapját sem.³

Véleményem szerint nem a neokonzervativizmus változott meg az elmúlt két és fél évtizedben, hanem a nemzetközi rend. Véget ért a hidegháború és elérkezett az USA „unipoláris pillanata”. A neokonzervativizmusnak pedig egy sajátos Pax Americana-t sikerült megvalósítania. Ezek nem meggyőződésbeli-erkölcsi okokból, hanem a hatalmi egyensúlyt fenntartó rivális nagyhatalom (jelen)léte miatt nem voltak napirenden a hidegháború alatt.

Békés Márton műve átfogó képet ad nemcsak a neokonzervativizmusról, hanem az amerikai konzervativizmus történetéről is. Magyar olvasó aligha ismerheti meg jobban a neokon „meggyőződés” történeti-társadalmi hátterét, filozófiai-gazdaságpolitikai és külpolitikai programját, mint ebből a könyvből. A szerző alapos és egészen részletekig menő kutatást végzett ezen a téren. A mű logikusan tagolt, jól áttekinthető, tézisei világosak és érthetőek. A szerző sokat foglalkozott a különböző eszmeáramlatok történeti kontextusba helyezésével, ami különösen fontos egy átfogó elemzés elkészítésekor. A modernitás bírálatakor viszont hiányoltam, hogy Békés Márton csupán Leo Strauss koncepcióját mutatja be (azt is csak dióhéjban). A modernitás-vita ennél jóval összetettebb kérdés, véleményem szerint legalább utalni kellett volna egy ekkora terjedelmű műben többek között például Jürgen Habermas munkásságára is, aki a modernséggel (pl. „A modernség: befejezetlen program”) és magukkal a neokonzervatívokkal (pl. „Neokonzervatív kulturális kritika az Egyesült Államokban és Németországban”) is foglalkozott.

³ 2009. január 23-án, alig három nappal hivatalba lépése után Barack Obama bejelentette, hogy a Kongresszussal együttműködve helyre fogja állítani az ENSZ Népesedési Alapjának folyósított támogatásokat; a Bush adminisztráció 2002 és 2008 között ugyanis összesen 244 millió dollár kifizetést tartott vissza.

**Kül-Világ,
a nemzetközi kapcsolatok folyóirata**

megjelenik negyedévente

HU ISSN 1785-5284

Kiadja:

Kül-Világ Alapítvány

2040 Budaörs, Nyár u. 14.
<http://alapitvany.kul-vilag.hu>
mail@kul-vilag.hu

Főszerkesztő:

Wagner Péter

Szerkesztők:

Csicsmann László
Hoffmann Tamás
Lattmann Tamás
Marton Péter
Selmeczi Anna
Tóth Gergely

Szerkesztőség:

1053 Budapest, Egyetem tér 1-3.
ELTE Állam- és Jogtudományi Kar
I. emelet, 112.
Tel: + 36 1 411 6532
Fax: + 36 1 266 3103
mail@kul-vilag.hu

A honlapon szereplő szövegek, illetve a folyóiratban közzétett tanulmányok és minden egyéb szöveg szerzői jogi védelem alatt áll. Azok – ellentétes kikötés hiányában – szabadon idézhetők és hivatkozhatók a forrás szabályos megjelölésével, további felhasználásukhoz viszont a kiadó előzetes írásbeli engedélye szükséges.